

A pusztai farkas

Hermann Hesse és az európai ember válsága

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

A PUSZTAI FARKAS

Hermann Hesse és az európai ember válsága

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Előszó - Az ötvenedik születésnap	4
1. Calw - Egy gyermek két világ között	11
2. „Vagy költő leszek, vagy semmi”	18
3. A polgár, aki nem akart polgár lenni	27
4. Gaienhofen - A boldogság kísérlete	35
5. 1914 - Amikor Európa elvesztette az eszét	44
6. A díványon - Hesse és a pszichoanalízis	51
7. Demian - Az ember, akiben többen laknak	60
8. Montagnola - Egy új élet romjai	67
9. Kelet felé - Sziddhártha és az európai kiútkeresés	75
10. Ruth Wenger - Szerelem és menekülés	81
11. Zürich éjszakái	88
12. Megszületik a pusztai farkas	95
13. Harry Haller	102
14. A farkas, amely nem létezik	108
15. Hermine, Maria és Pablo	113
16. Csak örülteknek - A Mágikus Színház	120
17. 1927 - Egy könyv rossz időben	126
18. A könyv, amely negyven évvel később született újjá	132
Utószó - Száz évvel később	140

Hermann Hesse életének és A pusztai farkas történetének kronológiája	149
Hermann Hesse fontosabb művei	158
Felhasznált és ajánlott irodalom	161
Megjegyzés a fordításokról és nevekről	166
Záró megjegyzés	167

Előszó - Az ötvenedik születésnap

1927 nyarán Hermann Hesse olyan életkorhoz érkezett, amelyet hosszú ideje fenyegető határvonalként érzékelt. Július 2-án töltötte be az ötvenedik évét. Ekkorra már régen nem volt kezdő író, akinek meg kellett volna küzdenie az olvasók figyelméért. A *Peter Camenzind*, a *Kerék alatt*, a *Demian* és a *Sziddhártha* szerzőjeként Németország egyik legismertebb írója volt, könyvei jelentős példányszámban keltek el, neve körül pedig lassan kialakult az a különös tekintély, amely egész későbbi pályáját végigkísérte. Mégsem egy sikeres író nyugalomával várta ötvenedik születésnapját. Inkább úgy tekintett rá, mint egy pontra, amely után már nehéz lesz ugyanúgy folytatni az életet.

Néhány héttel a születésnap előtt jelent meg új regénye, *A pusztai farkas*. Hőse, Harry Haller ugyancsak ötven év körüli férfi. Egyedül él, könyvekkel veszi körül magát, szereti Goethét és Mozartot, megveti saját korának felszínességét, ugyanakkor képtelen végleg elszakadni attól a polgári világtól, amelyet lenéz. Magányát időnként szabadságnak, máskor elviselhetetlen börtönnek érzi. Mindenekelőtt pedig

tudja, hogy életének van egy kijárata: ha már nem akar tovább élni, bármikor véget vethet neki. Az ötvenedik születésnap körül ez a lehetőség különös súlyt kap számára.

A párhuzam túlságosan feltűnő ahhoz, hogy véletlennek tekintsük, de túlságosan egyszerű lenne azt mondani, hogy Harry Haller maga Hermann Hesse. Hesse életének számos részlete felismerhető a regényben. Ott van benne a magány, a polgári életformával szembeni kétely, az öregedéstől való félelem, a házassági válság, a pszichoanalízis tapasztalata, a tánctanulás, a jazz iránti kezdeti idegenkedés, az éjszakai bárók világa és az a különös érzés, hogy egy művelt, könyvek között felnőtt európai férfi egyszer csak nem érti többé azt a kort, amelyben él. Mindezekből azonban Hesse nem önéletrajzi beszámolót készített. Saját válságából egy olyan figurát alkotott, aki nála jóval többet jelentett.

Harry Haller már nevében is magán viseli szerzője jelét. A két H betű aligha véletlen, ahogyan a hős életkorának, műveltségének vagy lelkiállapotának hasonlósága sem az. Mégis éppen az a regény egyik legfontosabb gondolata, hogy az ember nem szorítható egyetlen személyiségbe. Haller tragédiája részben abból

fakad, hogy önmagát két részre osztja. Van benne egy ember, aki kultúrára, rendre, szépségre vágyik, és van egy farkas, amely a társadalmon kívül akar élni. E kettő küzdelmében látja egész életét, mintha személyisége két összebékíthetetlen félből állna. A könyv egyik fordulópontján azonban éppen ez a magyarázat kérdőjeleződik meg. Az ember nem kettő, hanem sok. Nem ember és farkas lakik benne, hanem megszámlálhatatlan vágy, emlék, szerep és lehetőség.

Hesse számára ez nem irodalmi játék volt. Saját életében is újra és újra szembesült azzal, hogy az a személy, akinek mások látják, nem egyezik azzal, akinek ő érzi magát. Gyermekkorában egy szigorúan vallásos család tehetséges, de nehezen fegyelmezhető fia volt. Fiatalon olyan költő akart lenni, aki nem hajlandó polgári foglalkozást választani. Harmincévesen már családos, sikeres író és háztulajdonos volt. Az első világháború alatt a német nacionalizmussal szembeforduló értelmiségi lett, később pedig az a férfi, aki házasságából és korábbi életéből kiszakadva Svájc déli részén próbált mindent előlről kezdeni. Mire *A pusztai farkast* megírta, már a második házassága is felbomlóban volt.

Az ötvenedik életév így biológiai határnál többet jelentett. Hesse számára annak felismerését is, hogy az

ember újra és újra felépítheti az életét, de minden új kezdetben ott maradnak a korábbi életek maradványai. Harry Haller sem tud megszabadulni attól a világtól, amelyet elutasít. Megveti a polgári rendet, mégis meghatja egy tiszta lépcsőház, egy gondosan ápoltsz araukária vagy egy rendezett otthon látványa. Gyűlöli a maga korát, de képtelen nélküle létezni. Elutasítja a modern szórakozást, aztán táncolni tanul. Lenézi a jazzt, majd egy jazz-zenész válik egyik vezetőjévé. A halálra készül, miközben valójában még egyszer meg akar tanulni élni.

A regény ezért jóval több egy középkorú férfi összeomlásának történeténél. Egy európai kultúra válsága is megjelenik benne. Haller Beethoven, Mozart, Goethe és a német romantika örökösének érzi magát, de ugyanabban a világban él, amely néhány évvel korábban tömegeket küldött a lövészárkokba. Az első világháború után a régi Európa továbbra is őrizte múzeumait, koncerttermeit és könyvtárait, miközben már nem lehetett ugyanazzal a magabiztossággal hinni abban, hogy a műveltség önmagában civilizáltabbá teszi az embert. Hesse saját életében tapasztalta meg ezt a törést. A háború kitörésekor látta, milyen gyorsan váltak lelkes nacionalistává olyan írók és értelmiségiek is, akik

előtte az európai humanizmus képviselőinek tekintették magukat.

A pusztai farkas ennek a csalódásnak is könyve. Haller nem csupán azért nem találja a helyét, mert depressziós vagy magányos. Azért sem, mert egy olyan kultúrához ragaszkodik, amelynek erkölcsi tekintélye megrendült. Mozart számára még mindig a tökéletességet jelenti, de Mozart zenéje már gramofonról is szólhat egy vendéglőben, miközben az emberek táncolnak. Goethe továbbra is szellemi példakép, de az új nemzedék már nem ugyanazzal az áhítattal olvassa. Haller úgy érzi, hogy a világ egyre vulgárisabb, gyorsabb és hangosabb, s közben nem veszi észre, hogy saját merevsége legalább annyira fogva tartja, mint az a modernség, amelytől fél.

Hesse különös helyet foglalt el ebben az Európában. Németül írt, Németországban vált híressé, de már 1912-ben Svájcban telepedett le, 1924-ben pedig svájci állampolgár lett. Nem szakadt el a német kultúrától, de egyre távolabb került a német államtól és politikától. Az első világháború, majd a weimari köztársaság válságai olyan távolságot teremtettek benne, amely később lehetővé tette számára, hogy Németországot egyszerre belülről és kívülről figyelje. Montagnolában élt, de levelei, könyvei és olvasói révén továbbra is szorosan

kapcsolódott ahhoz a kulturális térhez, amelyből származott.

1927-ben azonban még senki sem tudhatta, mi lesz *A pusztai farkas* későbbi sorsa. A könyv első olvasói nem láthatták előre, hogy négy évtizeddel később amerikai egyetemisták és hippik fedezik fel maguknak Hessét. Nem tudhatták, hogy egy rockegyüttes a Steppenwolf nevet választja, vagy hogy a regény címe az ellenkultúra szókincsének részévé válik. Az ötvenes éveikhez közeledő, jazzel ismerkedő svájci író aligha sejthette, hogy egyszer olyan fiatalok tekintik majd saját prófétájuknak, akik egészen más zenét hallgatnak, más drogokat használnak, más háború ellen tiltakoznak és más társadalomból akarnak kiszakadni.

Ez a könyv ezért két történetet követ. Az egyik Hermann Hesse története addig a pillanatig, amíg megírja Harry Hallert. A másik Harry Haller története attól a pillanattól kezdve, hogy kilép szerzője dolgozószobájából, és elkezdi saját életét az olvasók között. A kettő hosszú ideig egymás mellett halad, majd elválik. Hesse 1962-ben meghal, *A pusztai farkas* azonban rövidesen olyan új közönséghez jut el, amely már egészen másképpen olvassa, mint azok, akik 1927-ben először vették kezükbe.

Ahhoz azonban, hogy megértsük, miként születhetett meg Harry Haller, jóval korábban kell visszamennünk. Egy sváb kisvárosba, egy misszionáriuscsaládba, egy házba, amelyben a keresztény Európa és a távoli India különös természetességgel fért meg egymás mellett. Ott még sem pusztai farkas, sem jazz, sem Mágikus Színház nem létezett. Volt viszont egy fiú, akiről szülei hamar megértették, hogy nehéz lesz számára megtalálni azt a helyet, amelyet a világ kijelölt neki.

1. Calw - Egy gyermek két világ között

Hermann Hesse 1877. július 2-án született Calwban, a Fekete-erdő peremén fekvő württembergi kisvárosban. A Nagold folyó völgyében fekvő település nem volt jelentéktelen hely, de távol állt a német birodalom nagyvárosainak világától. Szűk utcái, favázas házai, erdős dombjai, kézműves és kereskedő polgársága olyan környezetet alkottak, amely később Hesse emlékezetében részben elveszett paradicsommá, részben a szabályokkal körülhatárolt világ jelképévé változott.

Gyermekkora helyszíneit egész életében magával vitte. Calw később Gerbersau néven tér vissza elbeszéléseiben, de a névváltoztatás nem rejtette el eredetét. Hesse az emlékezetből újraalkotta a folyót, a hidakat, az utcákat, a környező erdőket és mindenekelőtt azokat az embereket, akik között felnőtt. A táj háttérből belső földrajzzá vált. Olyan belső földrajzzá vált, amelyhez az író újra meg újra visszatért, még akkor is, amikor már évtizedek óta Svájcban élt.

A család, amelybe beleszületett, ugyanakkor korántsem volt tipikus sváb polgárcsalád. Apai és anyai ágon egyaránt szorosan kapcsolódott a protestáns

misszió világához, és a családi történetekben India olyan természetességgel volt jelen, mintha nem több ezer kilométerre feküdt volna. Apja, Johannes Hesse a Baltikumban, az akkori Orosz Birodalom területén született német családban. Fiatalemberként misszionáriusnak készült, és Indiába került, ahol azonban egészségi állapota miatt nem tudott hosszabb ideig maradni. Európába visszatérve a calwi missziós kiadó munkatársa lett.

Hesse anyja, Marie Gundert maga is Indiában született. Apja, Hermann Gundert hosszú éveket töltött misszionáriusként és tudósként Dél-Indiában. A hittérítői munka mellett nyelvekkel foglalkozott, és a malajálam nyelv egyik korai nagy európai kutatója lett. Nyelvtant és szótárt készített, fordított, gyűjtött, tanított. Amikor a család visszatért Németországba, Gundert a calwi missziós kiadó vezetője lett, otthona pedig egyszerre maradt protestáns papi ház és a világ távoli kultúráira nyíló különös ablak.

A gyermek Hermann számára ezért India először nem földrajzi hely volt, hanem tárgyak, történetek, nyelvek és emlékek összessége. A nagyapai házban keleti tárgyak, könyvek és kéziratok vették körül. Olyan emberek között nőtt fel, akik számára természetes volt, hogy Európán

kívül más vallások, más nyelvek és más gondolkodásmódok léteznek. Mindez később alapvetően meghatározta Hesse szellemi világát. Amikor évtizedek múlva a *Sziddhárthát* írta, vagy kínai és indiai filozófiai szövegeket olvasott, nem egy divatos egzotikum felé fordult. Gyermekkorától létezett számára egy másik világ, amelyhez családi emlékezet kötötte.

Ennek a nyitottságnak azonban különös ellenpontja volt a család vallásossága. Hesse szülei és nagyszülei a pietizmus hagyományában éltek. A hit számukra nem kulturális örökség vagy vasárnapi kötelesség volt, hanem a mindennapi életet meghatározó rend. Imádságok, bibliaolvasás, erkölcsi önvizsgálat és szolgálat kapcsolódott hozzá. A gyermekek nevelését is annak a meggyőződésnek a jegyében végezték, hogy az ember feladata saját akaratának fegyelmezése és Isten akaratának elfogadása.

Hermann már korán nehezen illeszkedett ebbe a rendbe. Nem azért, mert egyszerűen vallástalan lett volna. Vallási kérdések egész életében foglalkoztatták, műveiben pedig újra és újra megjelent a hit, az üdvösség, a bűn, az újjászületés és a lelki átalakulás problémája. A konfliktus inkább abból fakadt, hogy ösztönösen ellenállt minden olyan rendszernek, amely kívülről akarta

megszabni, milyennek kell lennie.

Szülei leveleiből már kisgyermekkorában kirajzolódik a nevelés nehézsége. A fiú intelligens, élénk és rendkívül érzékeny volt, de makacs, indulatos és nehezen irányítható. Anyja egyszerre csodálta erejét és aggódott miatta. A család számára az akarat megtörése nem kegyetlenséget jelentett, hanem nevelési feladatot: a gyermeknek meg kellett tanulnia uralkodni önmagán. Csakhogy Hermann esetében éppen az akarat bizonyult személyisége egyik legerősebb részének.

Hugo Ball, aki évtizedekkel később Hesse első nagy életrajzát írta, különösen érzékenyen figyelt erre a családi örökségre. Ball számára Hesse fejlődése nem volt megérthető a protestáns háttér nélkül. Úgy látta, az író későbbi lázadásai mögött is ott maradt az a szellemi komolyság, amelyet gyermekkorában kapott. Hesse elutasíthatta az egyházi tekintélyt, kereshetett válaszokat Indiában, Kínában vagy a pszichoanalízisben, de soha nem vált olyan emberré, akinek számára közömbös lett volna az élet értelmének kérdése.

Ez fontos különbség. Hesse lázadása nem a hit és a hitetlenség egyszerű konfliktusából született. Inkább abból, hogy a vallásos családban megtanulta: az ember

életének jelentése van, majd egész életében vitatkozott arról, ki és milyen jogon mondhatja meg, mi ez a jelentés. Szülei számára a válasz adott volt. A fiú számára egyre kevésbé.

A családi háttér másik meghatározó eleme a könyvek világa lett. A calwi missziós kiadó, nagyapja tudományos munkája és apja szerkesztői tevékenysége miatt Hesse olyan közegben nőtt fel, ahol az írott szó mindennapi munkaeszköz volt. A könyv nem távoli, ünnepélyes tárgyként jelent meg előtte. Könyveket írtak, fordítottak, szerkesztettek, nyomtattak és terjesztettek körülötte. Egy gyermek számára, aki később kijelentette, hogy költő akar lenni, aligha képzelhető el ennél természetesebb előkészület.

Mégsem volt magától értetődő, hogy író lesz. A család sokkal biztosabb pályát szánt neki. A Hesse és Gundert családban lelkészek, teológusok, misszionáriusok és tudósok sorakoztak. Hermann tehetsége nyilvánvaló volt, s ezért természetesnek látszott, hogy tanuljon tovább, majd valamilyen művelt, tisztos hivatást válasszon. A protestáns Württemberg ehhez már régóta kiforrott intézményrendszert kínált: az állami ösztöndíjas teológiai képzés évszázadok óta biztosította az egyház és az állam számára a művelt utánpótlást.

A gyermek azonban már jóval azelőtt költőnek képzelte magát, hogy pontosan tudhatta volna, mit jelent íróként élni. Az írás számára nem foglalkozásnak tűnt, hanem menekülési útvonalnak. A családi ház rendjében megtapasztalta, hogy mások elvárásai milyen szűk teret hagyhatnak az egyénnek; a könyvekben viszont olyan világokat talált, amelyekben az ember önmaga teremtheti meg a szabályokat.

Calw ezért kettős jelentést kapott életében. Ez volt az otthon, amelyhez később nosztalgiával tért vissza, és egyben az első rend, amelyből ki kellett törnie. Hesse soha nem tudott teljesen megszabadulni ettől a kettősségtől. Egész életében vágyott otthonra, miközben újra meg újra elhagyta az otthonait. Vágyott közelségre, de gyakran menekült az emberektől. Szerette a rendet, ugyanakkor félt attól, hogy a rend elveszi szabadságát.

Ebben a gyermekkori tapasztalatban már felismerhető valami abból, amit majd Harry Hallerben fogalmaz meg. A pusztai farkas is egyszerre vonzódik a polgári otthonhoz és menekül előle. Kívülállónak tartja magát, de nem tud teljesen kívül kerülni. Hesse ezt a konfliktust nem ötvenévesen fedezte fel. Sokkal korábban kezdődött, abban a calwi házban, ahol egy erős akaratú gyermeknek azt kellett megtanulnia, hogy alkalmazkodjon egy nála

régebbi és szilárdabb rendhez.

A következő években azonban ez a feszültség már nem maradt családi nevelési kérdés. Hermann eljutott abba az életkorba, amikor a család elvárásaiból intézményi elvárások lettek. Iskolák, tanárok, vizsgák és egyházi képzés vették át a szülők szerepét. A konfliktus, amely Calwban még makacsságnak tűnhetett, ekkor olyan súlyossá vált, hogy egy időre Hesse egész jövője kérdésessé vált.

2. „Vagy költő leszek, vagy semmi”

Hermann Hesse ifjúságáról könnyű utólag olyan történetet készíteni, amelyben a zseniális kamasz fellázad az érzéketlen iskola és a szigorú család ellen, majd szenvedései után megtalálja valódi hivatását. Saját későbbi művei is segítették ennek a képnek a kialakulását. A *Kerék alatt* olvasója szinte szükségszerűen Hesse iskolai éveire gondol, és valóban számos önéletrajzi tapasztalat került a regénybe. A valóság azonban bonyolultabb volt. Hesse válságát nem lehet kizárólag egy rossz iskolarendszer számlájára írni, és szülei sem érzéketlenül figyelték a történeteket. Egy rendkívül tehetséges, ugyanakkor szélsőséges hangulatingadozásokra hajlamos kamasz került szembe egy olyan nevelési rendszerrel, amelynek kevés eszköze volt az efféle konfliktus kezelésére.

A württembergi protestáns oktatási rendszer egyik legfontosabb intézménye Maulbronn volt. A középkori ciszterci kolostor falai között működő evangélikus szeminárium a teológiai pályára készülő tehetséges fiúkat képezte. Aki ide bekerült, kiváltságot kapott: magas színvonalú oktatásban részesült, és megnyílt

előtte az út a tübingeni teológiai tanulmányok felé. A család számára Hermann felvétele komoly sikernek számított.

1891 szeptemberében, tizennégy évesen érkezett Maulbronnba. Az első hónapok egyáltalán nem jelezték előre a közelgő összeomlást. Jól teljesített, érdeklődött a tananyag iránt, a kolostor történelmi környezete pedig mély benyomást tett rá. A latin és görög klasszikusok világa közel állt hozzá, és a barátságok is fontosak voltak számára. Későbbi emlékei Maulbronnról ezért nem kizárólag keserűek. Az intézmény egyszerre lett számára a bezártság és a szellemi gazdagság helye.

A fordulat 1892 tavaszán következett be. Hesse márciusban váratlanul megszökött az iskolából. Nem valamiféle hosszú ideje kidolgozott menekülési tervet hajtott végre, inkább egy lelkiállapot sodorta ki az intézetből. Egy éjszakát a szabadban töltött, majd megtalálták és visszavitték. A történeteket az iskola természetesen fegyelmi problémának tekintette, de hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy ennél többről van szó.

Hesse lelkiállapota gyorsan romlott. A következő hónapokban több intézménybe került, miközben szülei és

nevelői próbálták megérteni, mi történik vele. Bad Bollban Christoph Blumhardt lelkes környezetében kerestek számára segítséget. Blumhardt családja a protestáns ébredési mozgalom különös és nagy hatású képviselője volt, ezért a Hesse család számára természetesnek tűnhetett, hogy a fiú lelki válságára vallási közegeben próbálnak választ találni.

A helyzet azonban tovább súlyosbodott. Hesse öngyilkossággal fenyegetőzött, majd 1892 júniusában pisztollyal önmaga ellen fordult. A lövés nem ölte meg. Az eset után Stettenbe, egy ideggyógyintézetbe került. Tizenötödik születésnapját már ott töltötte.

Ezekről a hónapokról különösen nehéz úgy írni, hogy ne vetítsük vissza rájuk a későbbi író. Az utókor tudja, hogy a stetteni kamaszból Nobel-díjas szerző lesz, ezért könnyű minden konfliktusban a zseni korai jelét látni. A szülők azonban semmit sem tudhattak erről. Számukra egy fiút kellett megóvni, aki kiszámíthatatlanul viselkedett, elszökött az iskolából, kétségbeesett leveleket írt és önmaga életét veszélyeztette.

A családi levelezés megmutatja, mennyire fájdalmas volt ez az időszak mindkét fél számára. Hermann úgy érezte, hogy környezete nem érti meg, a szülők pedig úgy

érezték, hogy minden erőfeszítésük ellenére sem tudják elérni gyermeküket. A vallási nyelv, amelyben ők gondolkodtak, a fiú számára időnként maga is a kényszer részének tűnt. Amit a szülők szeretetnek és felelősségnek éreztek, azt ő felügyeletként és szabadságának korlátozásaként élhette meg.

Ebben az időszakban született meg az a kijelentés is, amelyet később gyakran idéztek Hesse pályájának kulcsmondataként: költő akar lenni, vagy semmi. A mondat mögött nem egy sikeres író utólagos magabiztossága állt. Egy tizenéves fiú beszélt, akinek semmilyen bizonyítéka nem volt arra, hogy képes lesz az irodalomból megélni. Éppen ezért volt radikális a döntése. Nem azt mondta, hogy szeretne írni, miközben valamilyen biztos polgári pályát is választ. Az írást identitásként fogta fel.

Ez a gondolat egész életében megmaradt benne. Hesse később sokszor változtatott lakóhelyet, családi életet és világnézeti hangsúlyt, de abban ritkán kételkedett, hogy az írás jelenti létezésének középpontját. Fiatalkori válságából ezért nem csupán sérülések maradtak vissza. Megszületett benne az a meggyőződés is, hogy az egyénnek joga van megvédenie belső életét a környezet követeléseivel szemben.

A probléma az volt, hogy tizenöt évesen még nem tudta, miként lehet ezt a jogot úgy érvényesíteni, hogy közben életben is maradjon. A költői hivatás gondolata egyszerre adott célt és tette elviselhetetlenné azokat a lehetőségeket, amelyeket családja kínált. A teológiai pálya, a rendszeres iskolai előmenetel vagy később egy biztos hivatal mind ugyanannak a veszélynek a részévé vált számára: annak, hogy mások írják meg helyette az életét.

Stetten után újabb próbálkozások következtek. Hesse rövid időre gimnáziumba került Cannstattban, majd végül abbahagyta a rendszeres középiskolai tanulmányokat. A döntés a korabeli német polgári világban jóval súlyosabbnak számított, mint ma. Az érettségi és az egyetemi képzés elhagyása azt jelentette, hogy lemond arról a pályáról, amelyre családi háttere és tehetsége szinte kijelölte.

1893-ban visszatért Calwba. Kertészkedett, apja mellett dolgozott, és megpróbálta összeszedni magát. A látvány első pillantásra vereségnek tűnhetett: a maulbronni ösztöndíjasból, akinek egyenes út vezethetett volna az egyetemre, olyan fiatalember lett, akinek még azt is újra meg kellett tanulnia, hogyan rendezze hétköznapijait. Valójában azonban itt kezdődött az a lassú

folyamat, amelynek során Hesse megtalálta a saját útját.

Nem egyszerre szakított a polgári világgal. Ellenkezőleg: hosszú éveken át azon dolgozott, hogy legyen olyan foglalkozása, amely mellett írhat. Mechanikustanonc lett egy calwi toronyórakészítő műhelyben, de ezt hamarosan otthagyta. Később Tübingenben könyvkereskedőként helyezkedett el. Ez már sokkal közelebb állt ahhoz az élethez, amelyre vágyott. Napközben könyvekkel dolgozott, esténként pedig olvasott és írt.

A könyvkereskedői évek fegyelmet követeltek tőle. A kamaszkori lázadás után Hesse nem valamiféle romantikus bohéméletet választott. Dolgozott, betartotta a munkaidőt, tanult, olvasott, és lassan építette fel saját műveltségét. Mivel nem járt egyetemre, nagyrészt önmaga állította össze azt a szellemi programot, amelyen végighaladt. Goethe, a romantikusok, Nietzsche és más szerzők olvasása nem vizsgákra való felkészülés volt, hanem önévelés.

Ez a különbség későbbi írói magatartásában is döntő maradt. Hesse gyanakvással nézett minden olyan műveltségre, amely pusztán intézményi rangot jelentett. Nem volt ellensége a tudásnak; éppen ellenkezőleg,

szenvédélyes olvasó maradt egész életében. Azt azonban nehezen viselte, amikor a kultúra tekintélyé merevedett. Harry Haller több mint harminc évvel később ugyanezt a problémát hordozza majd magában: rajong Goethe és Mozart művészetéért, de azzal a veszéllyel néz szembe, hogy szeretetéből újfajta merev vallást csinál.

A *Kerék alatt*, amely 1906-ban jelent meg, Hesse fiatalkori tapasztalataiból építkezett. Hőse, Hans Giebenrath tehetséges fiú, akit családja és környezete egyre nagyobb teljesítményre ösztönöz, míg végül összeroppan a rá nehezedő elvárások alatt. A regény nem pontos önéletrajz, és Hesse saját történetét sem szabad Hans sorsával azonosítani. A maulbronni világ, a teljesítménykényszer és az egyéni hajlamok elfojtása azonban személyes tapasztalatból kapott hitelességet.

Már ebben a korai műben megjelenik az a kérdés, amely *A pusztai farkasig* és még azon túl is végigkíséri Hessét: mi történik azzal az emberrel, aki nem tud vagy nem akar beilleszkedni abba az életbe, amelyet környezete természetesnek tekint? A fiatal Hans Giebenrath és az ötvenéves Harry Haller között első pillantásra alig van hasonlóság. Az egyik iskolás fiú, a másik magányos értelmiségi. Mindketten ugyanazzal a problémával szembesülnek: a világ kínál számukra egy

helyet, amelyben nem érzik magukat egésznek.

Van azonban köztük döntő különbség is. Hans még alig rendelkezik eszközökkel ahhoz, hogy megértse, mi történik vele. Harry Haller ezzel szemben már egész könyvtárnyi kultúrát hordoz magában. Mégis ugyanúgy eltévedhet. Hesse számára tehát az érettség, a műveltség és a siker sem jelentett végleges védelmet az identitás válságával szemben.

A maulbronni évek később megszelídültek emlékezetében. A kamaszkori szenvedés mellett Hesse egyre inkább felismerte a kolostori iskola szépségét és azt a szellemi örökséget is, amelyet ott kapott. Ez jellemző volt rá. Ritkán tudott valamit egyszerűen elutasítani. Azok a világok, amelyekből menekült, később gyakran nosztalgia tárgyává váltak. Calwból elvágott, majd egész életében újraírta Calwot. Maulbronnból megszökött, később pedig irodalmi tájjá alakította. A polgári élet ellen lázadt, de soha nem szűnt meg vonzódni a polgári otthon nyugalmaához.

A pusztai farkas egyik legfontosabb tulajdonsága éppen ez lesz: nem képes végleg elhagyni azt, amit gyűlöl. Hesse saját életében is újra és újra ezt tapasztalta. A lázadás sohasem jelentett teljes

elszakadást. Inkább egy inga mozgását: közeledést és menekülést, otthonkeresést és otthonelhagyást, rendvágyat és szabadságvágyat.

A tizenéves Hermann Hesse azonban még nem tudhatta, hogy ez egész életének egyik mintázata lesz. A következő években először azt kellett bizonyítania, hogy valóban meg tud élni abból, amit makacsul saját hivatásának választott. A fiú, aki Maulbronnban kiszökött az iskolából, lassan olyan fiatalemberré vált, aki nappal könyveket adott el, éjszaka pedig verseket és prózát írt. Néhány év múlva pedig megtörtént az, amiben családja sokáig joggal kételkedhetett: az irodalom már nemcsak menekülés volt számára, hanem megélhetés is.

Ekkor azonban új ellentmondás kezdődött. Hesse azért küzdött, hogy szabad író lehessen. Amikor ezt elérte, hamarosan háza, felesége, gyermekei és egyre biztosabb társadalmi helye lett. A lázadó fiúból lassan polgár vált. Éppen abból az életből kapott egyre többet, amely elől korábban menekült. És hamarosan kiderült, hogy ettől sem lesz nyugodtabb.

3. A polgár, aki nem akart polgár lenni

Amikor Hermann Hesse 1895 őszén Tübingenben könyvkereskedősegéd lett, még messze volt attól a képtől, amelyet néhány évtizeddel később az olvasók társítottak hozzá. Nem a hegyek között élő, ősz szakállú bölcs volt, nem Nobel-díjas író, és még csak nem is biztos jövőjú fiatal szerző. Egy tizennyolc éves fiatalember volt, aki mögött iskolai kudarcok, lelki válságok, sikertelen pályakísérletek álltak, előtte pedig egyetlen olyan út, amelyben valóban hinni tudott: az irodalom.

A tübingeni Heckenhauer könyvkereskedésben végzett munka nem volt könnyű. Hosszú munkanapok, raktári feladatok, könyvek csomagolása, számlák és megrendelések tartoztak hozzá. Hesse mégis jól viselte ezt az életet, mert a munkának világos határai voltak. Nem akarták megmondani neki, miben higgyen, milyen hivatásra készüljön, vagy milyen emberré váljon. A nap bizonyos óráiban alkalmazott volt, a többi idő pedig az övé maradt.

Ezekben az években rendkívüli mennyiségben olvasott. A német romantika, Goethe, Jean Paul, Novalis és más szerzők mellett egyre több filozófia került a

kezébe. Nietzsche különösen erős hatással volt rá. Nem valamiféle kész világnézetet vett át tőle, hanem azt az ösztönzést, hogy az embernek joga van kételkedni az örökölt erkölcsi rendben, és joga van saját életének formáját keresni. Ez Hesse számára felszabadító gondolat volt.

A könyvek mellett zenével és képzőművészettel is foglalkozott, miközben egyre tudatosabban írta saját verseit és prózáját. Első kötetei alig keltettek figyelmet. Az 1899-ben megjelent *Romantische Lieder* néhány száz példányából csak kis rész fogyott el, és a következő kísérletek sem változtatták meg hirtelen az életét. Hesse azonban nem adta fel. Sok fiatal szerzőhöz hasonlóan még nem tudhatta, hogy a kevés olvasó vajon átmeneti állapot vagy végleges ítélet.

Ezekben az években kezdett kialakulni az a munkafegyelem, amely később egész életét jellemezte. A romantikus lázadás mögött egy rendkívül kitartó író rejtőzött. Hesse szerette ugyan a szabadság képzetét, de az írást soha nem kezelte könnyed ihletként. Olvasott, jegyzetelt, javított, levelezett, kapcsolatokat épített, és újra meg újra megpróbálta elhelyezni írásait folyóiratokban. A kamaszkori kijelentés, hogy költő lesz vagy semmi, lassan napi munkává változott.

Tübingen után Bázeli következett. 1899-ben Svájcba költözött, ahol ismét könyvkereskedőként dolgozott. A város azért is különös jelentőségű volt számára, mert családja korábban már élt ott, így gyermekkori emlékek kötötték hozzá. Svájc később egész életének meghatározó tere lett, de ekkor még nem végleges hazaként gondolt rá. Inkább olyan helynek tűnt, ahol távolabb kerülhetett a német családi és társadalmi elvárásoktól.

Bázelben lassan az irodalmi életbe is bekerült. Kapcsolatokat szerzett, művészekkel és értelmiségiekkel ismerkedett, és egyre biztosabb lett abban, hogy valóban íróként akar élni. A döntő áttörés azonban még váratott magára. Hesse ekkor még nem engedhette meg magának, hogy kizárólag írással foglalkozzon, ezért továbbra is a könyvkereskedői munka biztosította megélhetését.

A változást a *Peter Camenzind* hozta el. A regény 1904-ben jelent meg, és meglepően gyors sikert aratott. Hőse egy svájci hegyi faluból induló fiatalember, aki városokba, művészek közé kerül, utazik, barátságokat köt, csalódik, majd végül új viszonyt alakít ki önmagával és származási helyével. A regényben már felismerhető számos olyan motívum, amely Hesse későbbi műveiben

újra meg újra visszatér: az egyén és társadalom konfliktusa, a természethez való menekülés, a városi civilizációval szembeni bizalmatlanság, a barátság mint lelki kapcsolat és az önmagát kereső ember alakja.

A siker Hesse számára nemcsak irodalmi elégtételt jelentett. Gyakorlati következménye is volt: végre lehetővé tette, hogy feladja a könyvkereskedői állást, és abból éljen, amire kamaszkora óta készült. Huszonhat éves korára elérte azt, amit egy évtizeddel korábban szinte mindenki bizonytalannak vagy irreálisnak tarthatott. Író lett, mégpedig olyan író, akinek könyveit valóban megvásárolták.

A siker azonban együtt járt valamivel, amire Hesse kevésbé lehetett felkészülve. Az irodalmi elismerés társadalmi helyzetet adott neki. Többé már nem kívülálló fiatalember volt, aki esténként titokban verseket ír. A német nyelvű irodalom egyik ígéretes szerzőjévé vált, akit kiadók, kritikusok és olvasók figyeltek. A szabadság, amelyért küzdött, lassan új kötöttségeket teremtett.

Ekkor ismerte meg Maria Bernoullit, akit Miának neveztek. A nő a híres bázeli Bernoulli családhoz tartozott, amely évszázadok óta tudósokat és értelmiségieket adott Európának. Mia művelt, önálló

érdeklődésű nő volt, aki fényképezéssel foglalkozott. Hesse számára olyan társat jelentett, akivel el tudta képzelni az életet a német nagyvárosok irodalmi köreitől távol.

1904-ben összeházasodtak. Ugyanabban az évben jelent meg a *Peter Camenzind*. A két esemény együtt szinte jelképes lezárása volt Hesse fiatalkori bizonytalanságának. A fiú, aki évekkorábban nem tudta befejezni iskoláit, öngyilkossági válságon ment keresztül és könyvesbolti alkalmazottként kereste kenyerét, hirtelen férj és sikeres író lett.

Az új élethez új otthont választottak. A Bodeni-tó közelében fekvő Gaienhofenben telepedtek le, amely akkor még apró, vidéki település volt. Hesse tudatosan kerülte a nagyvárosi irodalmi világot. Nem Berlinben vagy Münchenben akart élni, hanem olyan helyen, ahol közel lehet a természethez, és ahol családja számára is nyugodt életet teremthet.

Első pillantásra úgy tűnhetett, hogy megtalálta azt, amit keresett. Íróként szabad volt, házasságban élt, vidékre költözött, és olyan munkából tartotta fenn magát, amelyet maga választott. Ha valaki a kamaszkori válságok után elképzelte volna számára a lehető legjobb

jövőt, aligha találhatott volna ennél kedvezőbbet.

Csakhogy Hesse életében éppen azok a helyzetek váltak gyakran nehézzé, amelyekre korábban vágyott. Amíg valami elérhetetlennek tűnt, szabadságot ígért. Amikor azonban tartós életformává változott, megjelentek benne a kötöttségek is. Az írói függetlenség rendszeres munkát követelt, a házasság alkalmazkodást, az otthon fenntartása felelősséget, a gyermekek születése pedig olyan kötelékeket, amelyeket már nem lehetett egyszerűen félretenni, amikor az alkotói magány fontosabbnak tűnt.

Ebből a szempontból Gaienhofen nem valamiféle tévedés volt Hesse életében. Ellenkezőleg: ott kapta meg azt az életet, amelyre korábban vágyott, és éppen ezért ott tapasztalhatta meg annak korlátait is. Ha közvetlenül a maulbronni lázadásból vezetett volna út Harry Hallerhez, *A pusztai farkas* egyszerű kívülállótörténet lenne. Hesse azonban ismerte a másik oldalt is. Tudta, mit jelent házban élni, kertet művelni, gyermekeket nevelni, rendszeres jövedelemből gazdálkodni és egy kis közösség megbecsült tagjává válni.

Ez később döntő fontosságú lett. Harry Haller nem azért gyűlöli a polgári világot, mert semmit sem tud róla.

Éppen ellenkezőleg: túlságosan jól ismeri, és nem képes teljesen elszakadni tőle. Amikor egy gondosan ápolt lépcsőházban meglát egy cserepes növényt és megérzi a tisztaság, rend és otthonosság légkörét, váratlanul meghatódik. A farkasnak nevezett része menekülne ettől, de a másik része hazavágyik.

Ennek a kettősségnek Hesse saját életében is volt előtörténete. Nemcsak fellázadt a polgári élet ellen, hanem éveken át megpróbálta megvalósítani annak egyik ideális változatát. Saját házzal, családdal, kerttel, könyvekkel és független alkotói munkával. Nem egy nyomorúságos vagy elnyomó életforma ellen fordult később. Sokkal nehezebb problémával szembesült: azzal, hogy az ember még akkor is idegennek érezheti magát egy életben, ha maga választotta.

A *Peter Camenzind* sikere után Hesse irodalmi pályája gyorsan stabilizálódott. Könyvei egyre több olvasóhoz jutottak el, és kiadója biztos szerzőként számíthatott rá. Nem lett avantgárd lázadó, és nem tartozott azok közé sem, akik tudatosan botrányt kerestek. Prózája könnyebben befogadható volt, mint a századelő számos kísérletező irányzatáé, témái pedig olyan olvasókat is megszólítottak, akik saját életükben érezték a modernizáció, az urbanizáció és a hagyományos

közösségek felbomlásának következményeit.

A korai Hesse népszerűségének egyik oka éppen az volt, hogy egyszerre beszélt lázadásról és hazatalálásról. Hősei elmennek, mert nem tudnak otthon maradni, majd visszanéznek arra, amit elhagytak. A természet menedéknek tűnik a modern civilizációval szemben, de a teljes elszigetelődés sem jelent megoldást. Az egyén szabadságot keres, közben azonban újra és újra szüksége van más emberekre.

Hesse saját életében is ez a ritmus kezdett kialakulni. Gaienhofen menedék volt, de egy idő után bezártságot is jelentett. A család biztonságot adott, de felelősséget is követelt. Az írói siker szabadságot biztosított, ugyanakkor elvárásokat teremtett. Minél inkább megkapta azt az életet, amelyet korábban kívánt, annál kevésbé tudta elhíttetni magával, hogy elégedetlenségét kizárólag külső akadályok okozzák.

A nehezebb felismerés még csak ezután következett: ha az ember maga választja meg az életét, és mégsem érzi jól magát benne, többé nem olyan egyszerű megmondani, kitől kellene megszabadulnia.

4. Gaienhofen - A boldogság kísérlete

Gaienhofen a 20. század elején egészen más hely volt, mint amilyenné később a Bodeni-tó környéke vált. Nem üdülőhelyek, turisták és sűrű közlekedés határozták meg, hanem falusi utak, gazdaságok, szőlők, gyümölcsösök és a tó változó fényei. Hermann és Mia Hesse 1904-ben költözött ide, először bérelt házba. A település egyszerre kínált olcsóbb életet, távolságot a nagyvárosoktól és azt a természeti környezetet, amelyet Hesse szinte létfeltételnek érzett.

A fiatal író számára ez tudatos választás volt. Nem akart a berlini irodalmi élet szereplője lenni, nem kívánt kávéházakban és szerkesztőségi társaságokban élni. Írói pályáját úgy képzelte el, hogy legyen ideje olvasni, sétálni, kertészkedni és dolgozni. Az alkotáshoz szerinte nem zajra és társasági pezsgésre, hanem ritmusra és csendre volt szükség.

Mia számára a vidéki élet másfajta lehetőségeket kínált. Fényképészettel foglalkozott, és saját művészi érdeklődése is volt, bár a házasság és később a gyermekek születése mind több energiát vont el ettől. Kettejük kapcsolatának történetében már itt megjelent

egy olyan különbség, amely eleinte alig látszott: Hesse az otthont elsősorban olyan háttérnek tekintette, amely lehetővé teszi az alkotást, miközben Miának mind nagyobb részt kellett vállalnia magának az otthonnak a fenntartásából.

1905-ben megszületett első fiuk, Bruno, majd 1909-ben Heiner, 1911-ben pedig Martin. A család növekedésével a gaienhofeni élet egyre inkább rendezett polgári formát öltött. Hesse nemcsak férj és apa lett, hanem háztulajdonos is. 1907-ben saját házat építettek, kerttel és a tájra nyíló kilátással. Az egykori iskolaszökevény alig több mint egy évtized alatt eljutott oda, hogy saját családi házában, rendszeres irodalmi jövedelemből éljen.

A ház azonban nemcsak magánéleti tér lett. Gaienhofenben fokozatosan művészekből, írókból és értelmiségiekből álló kör alakult ki. Hesse vendégeket fogadott, levelezett, vitatkozott, és bár tudatosan távol tartotta magát a nagyvárosi irodalmi társaságoktól, egyáltalán nem élt elszigetelten. A Bodeni-tó vidéke maga is vonzotta azokat, akik a századforduló modern városi életével szemben természetközelibb életformát kerestek.

Ez a jelenség túlmutatott Hesse személyes ízlésén. A századelő német nyelvű Európájában számos reformmozgalom kérdőjelezte meg az iparosodott társadalom életmódját. Vegetáriánus közösségek, természetgyógyászati irányzatok, nudista mozgalmak, művésztelepek és alternatív közösségek jöttek létre. Sokféle politikai és világnézeti irányzat találkozott bennük, de közös volt az érzés, hogy a modern nagyvárosi civilizáció eltávolította az embert saját testétől, a természettől és az egyszerűbb életformáktól.

Hesse nem vált egyik ilyen mozgalom feltétlen követőjévé sem, de fogékony volt a mögöttük álló elégedetlenségre. Kertészkedett, sokat járt gyalog, igyekezett természetes ritmus szerint élni. A városi élet zajával szemben a vidéki csöndet választotta, az intézményekkel szemben pedig az egyéni önművelést. Később mindez olyan természetes része lett róla kialakult képnek, hogy könnyű elfelejteni: fiatal korában ez részben lázadásnak számított.

Gaienhofen ugyanakkor nem volt idilli kivonulás a társadalomból. Hesse rendszeresen utazott, kapcsolatot tartott kiadóival és szerkesztőségekkel, részt vett az irodalmi életben, és családja anyagi helyzete egyre inkább könyvei sikerétől függött. Vidéki otthona tehát

nem a modern világból való kilépést, hanem egy másfajta részvételt jelentett benne.

Ebben az időszakban született meg a *Kerék alatt* is, amely az iskolai tapasztalatok irodalmi feldolgozásával egyértelműbbé tette Hesse egyik alapvető témáját. A regény azt mutatta meg, milyen árat fizethet egy fiatal ember, ha környezete kizárólag teljesítményt követel tőle, és nem veszi figyelembe személyiségének saját ritmusát. A könyv sikere tovább erősítette Hesse helyét a német irodalomban.

A következő művekben azonban már egyre erősebben jelent meg a nyugtalanság. A kérdés nem csupán az volt, hogyan szabadulhat meg egy fiatal ember az iskola vagy a család nyomásától. Hesse saját élethelyzete miatt egy másik probléma vált fontosabbá: mi történik azzal, aki már megszerezte szabadságát, mégsem talál nyugalmat?

Ez a különbség jelentős. A kamasz könnyen hiheti, hogy boldog lesz, ha egyszer megszabadul szülei, tanárai és vizsgái világától. A felnőtt Hesse azonban már szabad íróként élt. Nem volt főnöke, aki megmondta volna, hogyan töltse napjait. Nem kényszerítették olyan foglalkozásra, amelyet nem szeretett. Saját házában élt, olyan tájon, amelyet maga választott, és abból tartotta

fenn családját, amit szeretett csinálni. Ha ezek után is elégedetlen volt, a probléma többé nem magyarázható pusztán külső kényszerekkel.

A házasság első éveiben Hesse sokszor lelkesedéssel írt családjáról és otthonáról. Fiai születése fontos élmény volt számára, és a kert, a ház, a Bodeni-tó környezete valódi örömet adott neki. Ugyanakkor az apaszerep és a családi élet mindennapjai nehezen egyeztethetők össze azzal a magányigénnyel, amely nélkül Hesse nem tudott dolgozni.

Ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy ne szeretne volna családját. A probléma inkább személyiségének alapvető szerkezetéből fakadt. Hesse nagyon erősen igényelte a közelséget, de ugyanolyan erősen igényelte azt is, hogy bármikor visszavonulhasson saját világába. Egy házasságban és három gyermek mellett ez a kettő nem mindig volt összeegyeztethető.

Mia helyzete sem volt könnyű. Saját művészi érdeklődése egyre inkább háttérbe szorult, miközben a háztartás és a gyermekek mind több feladatot jelentettek. A századelő polgári családmmodelljében ez önmagában nem volt rendkívüli, de a Hesse házaspár eredeti elképzeléseiben mindketten több személyes

szabadságot kerestek annál, mint amit a hagyományos szerepek kínáltak.

A feszültség lassan növekedett, miközben kívülről a család élete továbbra is sikeresnek tűnhetett. Hesse egyre ismertebb lett, könyvei megjelentek, újságok és folyóiratok közölték írásait. Anyagilag nem volt gazdag ember, de már nem fenyegette az a bizonytalanság, amely pályája kezdetén. A ház és a család társadalmi értelemben pontosan azt jelezte, hogy beérkezett.

Éppen ezért érdekes, milyen következetesen jelenik meg későbbi műveiben a beérkezés gyanúja. Hesse számára a megállapodottság gyakran egyet jelentett azzal a veszéllyel, hogy az ember elveszíti kapcsolatát saját belső életével. Nem azért, mert minden polgári életet hamisnak tartott, hanem mert attól félt, hogy az ember idővel szerepekkel azonosítja önmagát. Férj, apa, író, háztulajdonos, elismert személy lesz, és lassan elfelejti megkérdezni, hogy ki van e szerepek mögött.

Ez a kérdés később *A pusztai farkas* egyik központi problémája lett. Harry Haller polgárellenessége első pillantásra radikálisnak látszik, de valójában tele van ellentmondással. Haller nem forradalmár, és nem akar új társadalmi rendet létrehozni. Nem él a munkásmozgalom

világában, és nem valamiféle politikai utópiát keres. Lázadása személyes. A polgári világ azért zavarja, mert olyan életet kínál, amelyben ő saját személyiségének csak egy részét képes megélni.

Hesse gaienhofeni évei nélkül ennek a konfliktusnak kevésbé lenne súlya. Ő ugyanis kipróbálta a rendezett életet. Nem kívülről gúnyolta, hanem belülről tapasztalta meg. Tudta, milyen érzés reggel saját kertjében kilépni a házból, családdal körülvéve dolgozni, ismerős szomszédok között élni. És azt is tudta, milyen érzés mindezek közepette arra vágyani, hogy egyedül legyen és elmenjen valahová.

Az utazás ezért egyre nagyobb jelentőséget kapott számára. 1911-ben Hans Sturzenegger festővel hosszabb keleti útra indult. Ceylont, Malájföldet és Szumátrát érintették. Hesse családi háttere miatt India már gyermekkorától különös jelentést hordozott számára, ezért az utazást később könnyű valamiféle spirituális hazatérésként értelmezni. Valójában a tapasztalat jóval összetettebb volt.

Hesse nem találta meg Keleten azt az egyszerű, tiszta világot, amelyet az európai képzelet oly gyakran vetített Ázsiára. Betegségek, gyarmati viszonyok, idegenség és

fizikai kényelmetlenségek is kísérték útját. A tapasztalat azonban később beépült gondolkodásába. Megerősítette benne, hogy Európa nem az emberi kultúra egyetlen mércéje, ugyanakkor azt is megmutatta számára, hogy Kelet sem kész menedék.

Ez különösen fontos lesz később a *Sziddhártha* megértéséhez. Hesse Kelet iránti érdeklődése nem abból fakadt, hogy valamiféle egzotikus bölcsességet akart volna egyszerűen átvenni. Inkább összehasonlítási lehetőséget keresett. Saját európai hagyományát úgy akarta látni, mintha kívülről nézne rá.

Az utazás mögött azonban személyes menekülés is felismerhető. Hesse egyre nehezebben viselte gaienhofeni életét. A családi feszültségek, saját nyugtalansága és az érzés, hogy vidéki otthona lassan túlságosan szűk lett számára, mind hozzájárultak ahhoz, hogy változást akarjon.

1912-ben a család elhagyta Gaienhofent és Bern közelébe, Svájcba költözött. Hesse ezzel ismét maga mögött hagyott egy helyet, amelyet néhány évvel korábban saját választásából tett otthonává. A döntés későbbi életének szinte jelképes mintázatát követte: új hely, új remény, néhány év viszonylagos nyugalom, majd

ismét az érzés, hogy tovább kell menni.

Mindez azonban még mindig egy békés Európában történt. Hesse személyes válságai súlyosak lehettek, de körülötte látszólag tovább működött az a kulturális és társadalmi rend, amelyben felnőtt. Könyveket adtak ki, koncerteket rendeztek, egyetemek működtek, művelt emberek Goethe és Beethoven örökségéről beszéltek, és sokan hitték, hogy Európa civilizációja a fejlődés útján halad. Két év múlva ez az önbizalom néhány hét alatt omlott össze.

1914 nyarán Európa háborúba indult, és Hermann Hesse hamarosan azt tapasztalta, hogy azok közül is sokan ünneplik a konfliktust, akikkel ugyanannak a humanista kultúrának örököseként tekintett önmagára. A következő években nemcsak családi élete jutott válságba. Az egész szellemi világ, amelyhez tartozott, elveszítette korábbi magától értetődőségét. A pusztai farkas történetéhez innen már közvetlen út vezetett.

5. 1914 - Amikor Európa elvesztette az eszét

1914 nyarán Hermann Hesse Svájcban élt, de életének, nyelvének és irodalmi közegének középpontja továbbra is Németország volt. Német kiadóknál jelentek meg könyvei, német lapok közölték írásait, olvasóinak nagy része Németországban élt. Amikor kitört az első világháború, ezért nem valamiféle távoli megfigyelő helyzetéből nézte az eseményeket. Közelről látta, hogyan változik meg néhány hét alatt az a közeg, amelyhez tartozott.

A háború első hónapjait Európa számos országában lelkesedés kísérte. A későbbi emlékezet hajlamos ezt egységes háborús eufóriaként leírni, de a társadalmi reakciók már kezdetben is sokfélék voltak. Ami Hessét különösen megrázta, az az értelmiségiek egy részének lelkes azonosulása volt a nemzeti ügyekkel. Írók, professzorok, művészek és tudósok is hajlandók voltak olyan nyelvet használni, amely néhány hónappal korábban még idegennek tűnhetett volna attól a humanista hagyománytól, amelyre hivatkoztak.

Hesse nem volt pacifista abban az értelemben, hogy minden helyzetben és minden körülmények között

elutasította volna az állami katonai cselekvést. A háború kezdetén maga is jelentkezett katonai szolgálatra, de egészségi állapota miatt nem került frontra. Később hadifoglyokat segítő munkában vett részt, könyveket, újságokat és egyéb olvasnivalót juttatva német foglyokhoz. Számára a döntő kérdés nem az volt, hogy egy államnak lehet-e katonája, hanem az, hogy az ember megőrizheti-e szellemi önállóságát akkor is, amikor körülötte mindenki ugyanazt a nemzeti nyelvet kezdi beszélni.

1914 őszén jelent meg híres írása, amelyben arra figyelmeztetett, hogy az értelmiség feladata nem lehet a gyűlölet szítása. A szöveg lényegét könnyű összefoglalni: a háború nem jogosítja fel az írókat arra, hogy megtagadják a kultúra egyetemességét. Hesse számára Goethe, Beethoven vagy a német költészet értéke nem abból következett, hogy németek voltak, hanem abból, hogy az emberi kultúra részévé váltak. Ugyanígy nem lehetett egyik napról a másikra értéktelennek nyilvánítani a francia, angol vagy orosz művészetet pusztán azért, mert Németország hadban állt ezekkel az országokkal.

Ez a nézet első pillantásra mérsékeltnek tűnhet. A háborús légkörben azonban elég volt ahhoz, hogy Hesse heves támadásokat kapjon. Egyesek hazafiatlansággal

vádolták, mások úgy érezték, hogy külföldről könnyű erkölcsi leckét adni azoknak, akiknek családtagjai a fronton harcolnak. Hesse számára ez személyes tapasztalattá tette azt, amit korábban inkább elméletként ismert: a társadalom milyen gyorsan képes ellenségesen reagálni arra, aki nem hajlandó a többség hangján megszólalni.

A konfliktus mélyen érintette. Addigi írói pályáján már többször szembekerült nevelési, vallási és társadalmi elvárásokkal, de most először tapasztalta ilyen léptékben a kollektív alkalmazkodás nyomását. A háború politikai eseménynél többet jelentett számára: azt bizonyította, hogy a magas kultúra és az erkölcsi józanság nem feltétlenül jár együtt.

Ez az élmény később *A pusztai farkas* egyik legmélyebb rétegévé vált. Harry Haller szinte vallásos tisztelettel fordul Mozart és Goethe felé. Ezek a nevek számára egy elveszett európai rendet jelentenek, amelyben az emberi szellem még nem tűnt teljesen kiszolgáltatottnak a tömegízlésnek, a reklámnak, a politikai propagandának és a modern technikai világnak. Hesse azonban saját életéből tudta, hogy ezt a múltat sem lehet egyszerűen ártatlannak tekinteni. Az a társadalom, amely Beethovent játszotta és Goethét

tanította az iskolában, ugyanúgy képes volt háborús lelkesedésre.

A kulturális válság ezért nem abból állt, hogy a régi értékeket egyszerűen elsöpörte valami új és alacsonyabb rendű. Sokkal fájdalmasabb felismerés volt ennél: a régi értékek önmagukban nem akadályozták meg a barbárságot. Lehetett valaki művelt, olvashatta a klasszikusokat és járhatott hangversenyre, miközben ugyanúgy elfogadhatta a gyűlölet nyelvét, mint bárki más.

Hesse számára az első világháború ebből a szempontból az európai humanizmus próbatétele lett, és az eredmény lesújtó volt. Nem azért, mert minden humanista elv eltűnt, hanem mert kiderült, mennyire sérülékenyek ezek az elvek, amikor nemzeti érdek, félelem vagy tömeges lelkesedés kerül velük szembe. Az a kultúra, amely korábban saját felsőbbrendűségében hitt, hirtelen kénytelen volt szembesülni azzal, hogy technikai fejlettsége és műveltsége nem jelent erkölcsi védelmet.

Közben Hesse magánélete is egyre súlyosabb válságba került. A berni évek nem hozták meg azt az új kezdetet, amelyet a gaienhofeni költözés után remélt. Feleségének,

Miának lelkiállapota romlott, a családi élet egyre nehezebbé vált, Hesse pedig mind erősebben érezte úgy, hogy egyszerre túl sok terhet kell viselnie. A háború, a családi problémák és az írói konfliktusok egymást erősítették.

1916 különösen súlyos év lett számára. Apja meghalt, egyik fia súlyosan megbetegedett, házassága válságban volt, és saját lelkiállapota is egyre rosszabb lett. Hesse addigra már nemcsak társadalmi értelemben érezte idegennek magát a körülötte lévő világtól, hanem saját életében is elvesztette a megszokott kapaszkodókat.

Az összeomlás nem egyik napról a másikra következett be. Inkább hosszabb folyamat volt, amelyben az addig működő önfegyelem fokozatosan elégtelenné vált. Hesse egész fiatal kora óta az írásba menekült, amikor konfliktusba került környezetével. Most azonban olyan helyzetbe jutott, amelyben maga az írás sem oldotta meg problémáit. A régi módszer, amely szerint az ember visszahúzódik saját belső világába és ott teremtet rendet, már nem működött ugyanúgy. Ekkor fordult pszichoterápiás segítséghez.

A döntés a kor szellemi közegében egyáltalán nem volt magától értetődő. A pszichoanalízis még viszonylag új

irányzatnak számított, és Freud, Jung, Adler vagy más pszichológiai iskolák gondolatai ugyan egyre szélesebb körben terjedtek, de messze nem tartoztak a hétköznapi orvosi gondolkodás magától értetődő részéhez. Hesse azonban fogékony volt arra az elképzelésre, hogy az ember lelki konfliktusait nem pusztán erkölcsi gyengeségként vagy akarathiányként kell felfogni.

Ez gyermekkori tapasztalataihoz képest alapvető változást jelentett. A pietista családi világ az akarat fegyelmezését hangsúlyozta. A pszichoanalitikus gondolkodás viszont azt feltételezte, hogy az ember nem teljesen ura saját belső életének. Olyan emlékek, vágyak, félelmek és konfliktusok működnek benne, amelyek nem oldhatók meg pusztán azzal, hogy erősebben akar valamit.

Hesse számára ez egyszerre lehetett felszabadító és nyugtalanító felismerés. Válságát többé nem kellett személyes kudarcként értelmeznie. Nyugtalanító, mert arra kényszerítette, hogy új módon nézzen önmagára. Ha az emberben nem egyetlen egységes akarat működik, akkor az a kérdés is felmerül, hányféle ember él valójában benne. Ez az út vezet majd később Harry Haller egyik legfontosabb felismeréséhez.

A háború tehát két szinten bontotta meg Hesse korábbi világát. Kívülről megrendült az európai kultúra erkölcsi tekintélye. Belülről megrendült az egységes, saját akaratából cselekvő személyiség képzete. A kettő együtt sokkal fontosabb volt *A pusztai farkas* megszületése szempontjából, mint bármely egyetlen életrajzi esemény.

Hesse ekkor még nem tudta, hogy az 1916-ban megkezdett terápia új korszakot nyit majd írói életében. Nem tudta, hogy néhány éven belül megírja a *Demiant*, hogy felbomlik addigi családi élete, vagy hogy végül Montagnolában kezd mindent újra. Annyit azonban már érzékelt, hogy a korábbi önértelmezése nem tartható fenn változatlanul. A fiú, aki egykor a család és az iskola ellen lázadt, most középkorú férfiként azzal szembesült, hogy a legnehezebb ellenfél nem feltétlenül kívül található. Hanem saját magában.

6. A díványon – Hesse és a pszichoanalízis

Hermann Hesse 1916-ban került Josef Bernhard Lang kezelésébe. Lang orvos és pszichoanalitikus volt, aki Carl Gustav Jung köréhez tartozott. A kapcsolat jelentősége messze túlmutatott azon, hogy Hesse egy nehéz élethelyzetben terápiás segítséget kapott. A pszichoanalitikus gondolkodás olyan nyelvet adott számára, amely későbbi műveinek egész sorát átalakította.

A terápia során Hesse nemcsak aktuális problémáiról beszélt. Gyermekkori emlékekhez, álmokhoz, szorongásokhoz és visszatérő belső képekhez is visszatért. A modern pszichoanalízis szemszögéből az akkori módszerek sok tekintetben eltértek a későbbi terápiás gyakorlatoktól, de Hesse számára a legfontosabb újdonság az volt, hogy belső konfliktusait nem kellett egyszerűen erkölcsi hibaként értelmeznie.

Gyermekkora óta erős volt benne az önvizsgálat igénye. A pietista hagyomány is erre nevelte, de egészen más keretben. Ott az ember azt kereste, hol tért el a helyes úttól, milyen bűnt követett el, hogyan fegyelmezheti saját akaratát. A pszichoanalitikus

gondolkodás viszont azt kérdezte: milyen erők működnek az emberben, amelyeket ő maga sem ismer fel teljesen?

A különbség döntő volt. Hesse egész addigi életében hajlamos volt konfliktusait úgy látni, mintha két lehetőség közül kellene választania. Szabadság vagy kötelesség. Művész vagy polgár. Magány vagy család. Érzékiség vagy szellem. Kelet vagy Nyugat. Természet vagy civilizáció. Ezek a kettősségek műveiben is rendszeresen megjelentek.

A pszichoanalízis azonban egyre kevésbé engedte, hogy az ember ilyen tiszta párokban gondolkodjon önmagáról. A tudatos én mögött más rétegek húzódnak, az elutasított vágyak nem tűnnek el, a személyiség pedig nem egyetlen középpont köré szerveződik olyan egyszerűen, ahogyan az ember hinni szeretné.

Carl Gustav Jung gondolkodása különösen közel került ehhez a problémához. Jung ekkor már eltávolodott Freudtól, és saját pszichológiai rendszerét építette. Az ember fejlődését nem kizárólag elfojtott ösztönök felszabadításaként értelmezte, hanem olyan folyamatként, amelyben a személyiség különböző, gyakran egymással ellentétes részei fokozatosan kapcsolatba kerülnek egymással.

Hesse számára ez a gondolat rendkívül termékeny lett. Nem azért, mert egyszerűen Jung tanítványává vált volna. Soha nem szerette, ha valamely rendszer teljesen magába zárta gondolkodását. Inkább olyan fogalmakat talált a jungi pszichológiában, amelyek segítségével saját régi problémáit új módon tudta megfogalmazni.

Az egyik ilyen probléma az árnyék volt. Az ember hajlamos olyan tulajdonságait elutasítani, amelyek nem illenek saját önképébe. A fegyelmezett ember nem akarja látni saját agresszióját, a spirituális ember érzékiségét, a jó ember önzését. Minél erősebben tagadja ezeket, annál idegenebbnek tűnhetnek számára, mintha nem is hozzá tartoznának.

Hesse műveiben ennek nyomai egyre erősebben megjelentek. Hősei gyakran találkoznak olyan figurákkal, akik saját elfojtott lehetőségeiket testesítik meg. Ezek az alakok egyszerre vonzóak és nyugtalanítóak, mert olyasmit mutatnak meg a főhősnek, amit ő maga nem mer megélni.

A későbbi Harry Haller tökéletes példája ennek. Haller úgy képzei, hogy személyisége két részre oszlik: emberre és farkasra. Az ember művelt, erkölcsös, érzékeny és szellemi. A farkas ösztönös, magányos, vad

és társadalomellenes. Haller tragédiája abban rejlik, hogy egyik részt sem képes elfogadni teljesen. Hol az embert gyűlöli saját gyávaságáért, hol a farkast saját pusztító ösztöneiért.

A pszichoanalitikus gondolkodás azonban éppen azt sugallja, hogy az efféle kettéosztás maga is védekezés. Könnyebb két egymással harcoló lényről beszélni, mint elfogadni, hogy az emberi személyiség sokkal összetettebb. A farkast ki lehet nevezni ellenségnek. A százféle különböző vágyat és szerepet már nehezebb.

Hesse 1916 utáni írásaiban ezért látványosan megváltozik az identitás ábrázolása. A korábbi művekben az egyén gyakran a társadalmi elvárásokkal küzd. A későbbiekben a konfliktus egyre inkább belsővé válik. Az ember szenvedését már nem csak a külvilág korlátozásai okozzák; az is kérdésessé válik, mit jelent egyáltalán önmagának lenni.

Ez a változás a *Demianban* válik először igazán világossá. A regény 1917-ben és 1918-ban készült, majd 1919-ben jelent meg, eredetileg Emil Sinclair neve alatt. Hesse egy időre még saját szerzői identitását is félretette, mintha az új könyvhöz új személyiségre lett volna szüksége.

Emil Sinclair története két világ között indul. Az egyik világ világos, rendezett és erkölcsös: a családi ház, a szülők, a vallás, a tisztaság. A másik sötét, veszélyes, bűnös és érzéki. Sinclair kezdetben azt hiszi, hogy a kettő élesen elválasztható. A regény fejlődése azonban éppen ezt a felosztást bontja le.

Max Demian azért válik meghatározó figurává, mert nem fogadja el a készen kapott erkölcsi kategóriákat. Másképpen olvassa Káin történetét, másképpen beszél jóról és rosszról, és lassan arra vezeti Sinclairet, hogy ne pusztán elfojtsa saját sötétebb oldalát, hanem próbálja megérteni.

A *Demian* egyik legismertebb jelképe Abraxas alakja, amely egyszerre kapcsolódik isteni és démoni jelentésekhez. Hesse számára ez azért volt fontos, mert olyan szimbólumot keresett, amelyben az ellentétek nem feltétlenül zárják ki egymást. Az emberi teljesség nem csak a „jó” részekből áll.

Ez a gondolat később *A pusztai farkasban* még radikálisabb formában jelenik meg. Harry Haller nem azért szenved, mert farkas lakozik benne, hanem mert képtelen elfogadni, hogy nem lehet egyetlen tiszta, következetes identitásra redukálni. Egyszerre vágyik

magányra és közelségre, aszkézisre és erotikára, klasszikus zenére és modern élményekre, szabadságra és otthonra.

A pszichoanalízis hatását azonban hiba lenne úgy kezelni, mintha Hesse regényei pszichológiai tankönyvek lennének. Nem alkalmazott elméleteket szépirodalmi példákra. Inkább saját élményeit rendezte új nyelven. Jung vagy Lang fogalmai azért voltak fontosak számára, mert megfelelték olyan tapasztalatoknak, amelyek jóval korábban is jelen voltak az életében.

A kettősség például már gyerekkorától kísérte. A vallásos család és a lázadó fiú, a sváb kisváros és India, az otthon és az elvágódás, a művészet és a polgári kötelesség mind olyan ellentétpárok voltak, amelyekhez később pszichológiai jelentés társult. A terápia nem létrehozta ezeket, hanem segített Hessének másképpen látni őket.

Langgal való kapcsolata művészileg is termékenynek bizonyult. Hesse ebben az időben kezdett rendszeresebben festeni. Az akvarellfestés a lelki önkifejezés egyik eszközévé vált számára. Színek, tájak és képek segítségével olyan dolgokat is meg tudott jeleníteni, amelyeket szavakkal nehezebben fogalmazott

meg.

Ez a festői látásmód későbbi prózájára is hatott. A *Demian*, a *Klingsor utolsó nyara* vagy később *A pusztai farkas* számos jelenete erősen vizuális szerkezetű. Terek, fények, tükrök, színek és álomszerű képek szervezik őket. A Mágikus Színház különösen olyan világ, amelyben a hagyományos realista elbeszélés szabályai felbomlanak.

Hesse személyes helyzete közben továbbra sem rendeződött. A terápia nem oldotta meg házasságát, nem szüntette meg családi konfliktusait, és nem teremtette vissza a háború előtti biztonságot. Inkább ahhoz segítette hozzá, hogy elfogadja: korábbi életformája nem folytatható változatlanul.

Ez súlyos döntésekhez vezetett. Mia állapota miatt hosszabb kezelésekre szorult, a gyermekeket részben rokonoknál és nevelőcsaládoknál helyezték el, Hesse pedig egyre inkább külön életet kezdett. A család, amelyet Gaienhofenben megpróbált felépíteni, fokozatosan szétesett.

Ezt a folyamatot könnyű utólag az író szabadságkereséseként romantizálni, de a valóság jóval fájdalmasabb volt. A különválás nemcsak Hesse

felszabadulását jelentette, hanem felesége és gyermekei életét is alapvetően megváltoztatta. A művész szabadságának kérdése itt erkölcsi problémává is vált: meddig terjed az egyén joga saját életének megváltoztatására, ha döntései másokat is érintenek?

Hesse ezt a feszültséget soha nem tudta teljesen feloldani. Saját életét újra és újra úgy alakította, hogy megőrizhesse alkotói függetlenségét, de ennek ára volt. Későbbi műveiben ezért a szabadság ritkán jelenik meg egyszerű győzelemként. Aki kiszabadul egy kötöttségből, gyakran elveszít valamit, amihez közben továbbra is kötődik.

1919-ben Hesse végül elhagyta Bernt, és Svájc déli részére, Ticino kantonba költözött. Montagnola lett következő nagy életszakaszának helyszíne. Felesége és gyermekei nem követték úgy, ahogyan egy hagyományos családi költözésnél történt volna. Ez már valódi törés volt.

Hesse negyvenkét évesen ismét ott találta magát, ahol életében többször: új helyen, régi rend nélkül, bizonytalan jövővel. Csakhogy most már nem kamasz volt, és nem is pályakezdő. Ismert íróként kellett új életet kezdenie, miközben maga mögött hagyott egy

házasságot, családi otthont és a korábbi önmagáról alkotott képet.

A pszichoanalízis megtanította arra, hogy ne higgyen túlságosan az egységes személyiségben. Montagnola pedig hamarosan arra kényszerítette, hogy ezt a felismerést a saját életében is komolyan vegye. A régi Hermann Hesse nem tűnt el. De már nem ő volt az egyetlen.

7. Demian – Az ember, akiben többen laknak

Amikor 1919-ben megjelent a *Demian*, az olvasók jelentős része nem tudta, hogy Hermann Hesse könyvét tartja a kezében. A regényt Emil Sinclair neve alatt adták ki, mintha egy fiatal szerző első műve lenne. A névválasztás nem egyszerű kiadói játék volt. Hesse ekkorra valóban úgy érezte, hogy valami lezárult benne, és az új könyvet nem ugyanazzal a szerzői arccal akarja megjelentetni, amelyet az olvasók a *Peter Camenzind* vagy a *Kerék alatt* írójához társítottak.

A *Demian* hangja sötétebb, zaklatottabb és belsőbb lett. A társadalommal való konfliktus továbbra is jelen van benne, de a hangsúly eltolódott. Az egyén legfontosabb küzdelme már nem csak az iskola, a család vagy a polgári elvárások ellen zajlik. A probléma az, hogy az ember saját személyiségének különböző részeit sem képes könnyen összeegyeztetni.

Emil Sinclair már gyermekkorában két világot érzékel maga körül. Az egyik a szülői ház tiszta, rendezett, vallásos és biztonságos közege. A másik az utca, a hazugság, az erőszak, a szexualitás, a félelem és a tiltott dolgok világa. Sinclair kezdetben úgy gondolja, hogy a

kettő között világos határ húzódik. Az egyik jó, a másik rossz. Az egyikhez tartoznia kell, a másikat pedig el kell utasítania.

Ez a felosztás nagyon közel állt ahhoz a nevelési logikához, amelyben Hesse maga is felnőtt. A pietista család világa erkölcsi rendet kínált, de ezzel együtt azt is feltételezte, hogy a helyes és helytelen között világos különbség tehető. A pszichoanalitikus tapasztalat azonban éppen ezt az egyszerűséget bontotta le benne.

Max Demian figurája azért válik döntővé Sinclair életében, mert másképpen gondolkodik ezekről a határokról. Amikor például Káin történetét értelmezi, nem fogadja el automatikusan a hagyományos erkölcsi olvasatot. A bibliai jel nem feltétlenül szégyen, lehet az erő és a különbözőség jele is. Demian nem azt mondja Sinclairnek, hogy válassza a rosszat a jó helyett. Inkább arra készíti, hogy kételkedjen azokban a kategóriákban, amelyeket addig magától értetődőnek tekintett.

Ez a kétely vezet el Abraxas jelképéhez. A regényben Abraxas olyan istenségként jelenik meg, amelyben az isteni és démoni, a világos és sötét oldal nem válik el élesen egymástól. Hesse számára ez lehetőséget kínált arra, hogy saját régi problémáját új nyelven fogalmazza

meg. Mi történik, ha az ember nem tudja egyszerűen kizárni önmagából azt, amit veszélyesnek, bűnösnek vagy idegennek érez?

A válasz nem az volt, hogy minden erkölcsi különbséget fel kell számolni. Hesse nem nihilista szabadságot hirdetett. Inkább azt állította, hogy az ember nem válhat egésszé, ha személyiségének egy részét egyszerűen letagadja. Az önismerethez hozzátartozik azoknak a tulajdonságoknak a felismerése is, amelyeket az ember nem szeretne önmagában látni.

Ez a gondolat közvetlenül előkészíti *A pusztai farkast*. Harry Haller sok évvel később ugyanabban a hibában él, amelyet Sinclairnek már fiatalon meg kell haladnia. Saját személyiségét két részre bontja: emberre és farkasra. Az emberi rész művelt, szellemi, érzékeny, erkölcsös. A farkas vad, ösztönös, magányos és társadalomellenes. Haller úgy képzei, hogy egész élete e két lény harca.

A regény egyik legfontosabb felismerése azonban éppen az lesz, hogy ez a kettősség öncsalás. Az ember nem két lényből áll, hanem megszámlálhatatlan lehetőségből. Haller azért szenved, mert túl egyszerű történetet mesél saját magáról. A farkas alakja drámai és látványos, de ugyanúgy korlátozza őt, mint bármely más

merev önmeghatározás.

A *Demianban* ez még más formában jelenik meg. Sinclair útja során több olyan figurával találkozik, akik saját személyiségének lehetőségeit tükrözik vissza. Demian, Éva asszony és más szereplők nem hagyományos realista regényalakokként működnek csupán, hanem belső állapotok és fejlődési lehetőségek hordozóiként is.

Ez részben megmagyarázza a regény különös, álomszerű atmoszféráját. Hesse prózája itt eltávolodik a korábbi művek realistább szerkezetétől. Az események továbbra is követhetők, de egyre nagyobb szerepet kapnak az álmok, jelek, szimbólumok és belső látomások. Az olvasó időnként nem lehet biztos abban, hogy egy alak mennyiben külső személy és mennyiben Sinclair lelki világának megtestesülése.

Ez a technika később a Mágikus Színházban éri el egyik legszélsőségebb formáját. A *pusztai farkas* végén a realista városi történet hirtelen olyan térbe jut, ahol az identitás, az idő és a cselekvés hagyományos szabályai felbomlanak. Az út azonban már a *Demianban* megkezdődött.

A regény keletkezését az első világháború tapasztalata is meghatározta. Sinclair történetének végén a háború nem egyszerű történelmi háttér. A régi világ összeomlását jelzi. Az addigi társadalmi és erkölcsi rend elveszíti magától értetődőségét, az új pedig még nem született meg.

Hesse saját élethelyzetét nehéz elválasztani ettől. A háború végére korábbi családi élete gyakorlatilag szétesett. Németországhoz való viszonya megváltozott, a régi kulturális közösségben többé nem érezte magát ugyanúgy otthon, és maga az írás is új irányba fordult. A *Demian* ennek az átmenetnek a könyve lett.

Az Emil Sinclair álnév ezért különösen találó volt. Hesse mintha saját korábbi szerzői személyiségét is fel akarta volna függeszteni. Nem kívánta, hogy az olvasók automatikusan ugyanazt az író keressék az új könyvben, akit korábban megismertek. Egy időre ki akart lépni saját nevéből.

A titok azonban nem maradt sokáig titok. Az irodalmi világban hamar felmerült a gyanú, hogy a névtelen fiatal szerző mögött Hesse áll. A stílus, a motívumok és a gondolkodásmód ismerősnek tűnt. Amikor végül kiderült a szerzőség, a könyv már jelentős sikert aratott.

Különösen a fiatalabb olvasókat szólította meg. Az első világháború után felnövő nemzedék számára a régi tekintélyek hitelessége súlyosan megrendült. Iskolák, egyházak, államok és családok ugyanúgy tovább működtek, de mögöttük ott volt a tapasztalat, hogy az előző nemzedék civilizációja négy év alatt példátlan pusztítást idézett elő.

A *Demian* ebben a helyzetben azt üzenete, hogy az embernek nem kell feltétlenül elfogadnia az örökölt világmagyarázatokat. Saját útját kell keresnie, még akkor is, ha ez bizonytalansággal jár. Hesse nem politikai programot kínált, hanem lelki autonómiát.

Ez döntő különbség. Bár könyveit később gyakran olvasták lázadó nemzedékek, Hesse ritkán fogalmazott meg kollektív politikai utópiát. Nem hitt abban, hogy az ember pusztán társadalmi rendszerek megváltoztatásával megszabadulhat saját belső konfliktusaitól. A változás nála mindig személyes volt.

Ezért nem lett *A pusztai farkas* sem forradalmi regény hagyományos értelemben. Harry Haller nem akarja megdönteni a polgári társadalmat. Inkább képtelen benne élni. A problémája nem az, hogy milyen rendszer váltsa fel a fennállót, hanem az, hogyan lehet egyáltalán

létezni olyan világban, amelyhez egyszerre tartozik és nem tartozik.

A *Demian* után Hesse ezt a kérdést már nem tudta ugyanúgy elengedni. A személyiség sokfélesége, az árnyék elfogadása, a külső és belső világ közötti határ bizonytalansága mind későbbi műveinek részévé vált.

Közben saját életében is bekövetkezett a szakítás azzal a renddel, amelyben addig élt. 1919-ben elhagyta Bernt és dél felé indult. Új otthont keresett, miközben felesége, gyermekei és korábbi családi élete mögötte maradtak. A hely, amelyet végül választott, Montagnola volt. Ott kezdődött el az az életszakasz, amelyből néhány év múlva Harry Haller is megszületett.

8. Montagnola – Egy új élet romjai

Montagnola a Luganói-tó fölötti dombokon fekszik, Svájc olasz nyelvű részén. Amikor Hermann Hesse 1919-ben ide érkezett, a vidék kulturális és természeti szempontból egyaránt távolinak tűnhetett attól a világtól, amelyben korábban élt. A déli fény, a mediterrán növényzet, az olasz nyelv és a hegyek között feltűnő tavak egészen más környezetet teremtettek, mint a sváb kisvárosok, Bázeli vagy Bern.

Hesse költözése egyben menekülés is volt. Korábbi házassága gyakorlatilag szétesett, gyermekei nem éltek vele, és az első világháború után egész addigi életét bizonytalannak érezte. Montagnola ezért újrakezdést ígért.

Új otthona a Casa Camuzzi lett, egy különös, romantikus hangulatú épület, amelynek tornyai, lépcsői és kertje könnyen illeszkedtek Hesse képzeletvilágához. Nem volt saját háza, mint Gaienhofenben, és éppen ez adott neki könnyebb érzést. Kevesebb kööttség, kevesebb tulajdon, kevesebb társadalmi szerep vette körül.

A hely hamarosan összefonódott írói személyiségével. Hesse festett, sétált, írt, és egyre tudatosabban alakította ki azt az életformát, amelynek középpontjában az alkotói magány állt. Az új környezet élénk színei akvarelljeiben is megjelentek. Hegyek, falvak, kertek és házak kerültek papírra, gyakran olyan egyszerű, világos kompozíciókban, amelyek élesen különböztek lelkiállapotának bonyolultságától.

A festés különleges szerepet kapott. Hesse nem kívánt hivatásos festővé válni, mégis rendszeresen dolgozott képeken. A vizuális alkotás számára olyan területet jelentett, ahol nem kellett minden tapasztalatot fogalmakra és történetekre bontania. Színek és formák segítségével rendezhette azt, amit szavakban nehezebben tudott elhelyezni.

Montagnola azonban nem jelentett egyszerű felszabadulást. A múlt nem maradt Bernben. A család szétesése, a gyermekektől való távolság és Mia betegsége továbbra is része maradt Hesse életének. Levelezésében újra és újra visszatértek ezek a problémák, és az új élet mögött gyakran ott volt a bűntudat is.

Ez fontos része Hesse történetének, mert későbbi önértelmezései könnyen azt a benyomást kelthetik, mintha az ember minden válságból új élet kezdésével szabadulhatna ki. Saját tapasztalata azonban azt mutatta, hogy az új kezdet soha nem törli el a korábbi kapcsolatokat és döntések következményeit.

Montagnolában egy ideig mégis rendkívüli alkotói energia szabadult fel benne. Itt születtek azok a művek, amelyekben a háború utáni Hesse új hangja megszilárdult. A *Klingsor utolsó nyara* például már címében is az elmúlás és az intenzív élet kapcsolatát hordozta.

Klingsor festő, aki úgy él, mintha tudná, hogy ideje korlátozott. Iszik, utazik, barátkozik, fest és szinte lázas erővel próbálja befogadni a világot. A figura mögött Hesse saját montagnolai tapasztalatai is felismerhetők. Nem önarckép, de ugyanaz a kérdés jelenik meg benne, amely később Harry Hallernél is döntő lesz: hogyan lehet élni akkor, amikor az ember erősen érzékeli az idő múlását?

Az öregedés problémája Hessét jóval ötvenedik születésnapja előtt foglalkoztatta, de félelme nem a fizikai hanyatlásra korlátozódott. Inkább attól, hogy egy

bizonyos életkor után az ember bezárulhat saját szokásaiba és önképébe. A fiatalember számára a világ még tele van lehetőséggel, az idősebb ember viszont egyre könnyebben mondja azt: ilyen vagyok, ezt szeretem, azt nem értem, azon már nem fogok változtatni.

Harry Haller pontosan ebbe a csapdába kerül. Rendkívül művelt ember, de műveltsége részben börtönné válik. Tudja, melyik zenét tartja értékesnek, melyik könyveket szereti, milyen társadalmi formákat utasít el. Véleményei olyan szilárdak, hogy alig marad hely bennük az új tapasztalat számára.

Montagnola első éveiben Hesse ennek ellenkezőjével kísérletezett. Festeni kezdett, új embereket ismert meg, déli tájban élt, és megpróbálta levetni korábbi életének bizonyos szerepeit. Mégsem lehetett teljesen új ember. A negyvenes éveiben járó író ugyanazokat az alapvető kérdéseket hozta magával, amelyek fiatal kora óta foglalkoztatták.

Ebben az időszakban került közel Hugo Ballhoz és Emmy Henningshez is. Ball különös pályát járt be. A dadaizmus egyik alapító alakjaként a modern európai művészet legradikálisabb lázadói közé tartozott.

Zürichben a Cabaret Voltaire körében olyan művészeti formák megszületésében vett részt, amelyek tudatosan szakítottak a hagyományos értelem, szépség és művészi tekintély fogalmával.

A háború és saját lelki útkeresése azonban Ballt is megváltoztatta. Később egyre inkább a kereszténység, különösen a katolikus misztika felé fordult. Ez első pillantásra szinte teljes ellentétnek tűnhet: a dadaista lázadóból vallási gondolkodó lett.

Hesse számára Ball éppen ezért lehetett különösen érdekes társ. Mindketten átélték az első világháború kulturális sokkját, mindketten idegenkedtek a nacionalizmustól, és mindketten olyan szellemi utat kerestek, amely nem a háború előtti polgári rend visszaállítását kereste.

Mégis másfelé indultak. Ball egyre inkább vallási hagyományban keresett kapaszkodót. Hesse továbbra is bizalmatlan maradt minden olyan rendszerrel szemben, amely egyetlen végső választ kínált. A kereszténység, a buddhizmus, a hindu gondolkodás, a kínai filozófia és a pszichoanalízis mind fontos lehetett számára, de egyikben sem akart teljesen feloldódni.

Barátságuk ezért nem azonosságon alapult. Inkább azon, hogy hasonló kérdéseket tettek fel. Mit kezdhet egy európai értelmiségi azzal a civilizációval, amelynek önpusztítását végignézte? Hogyan lehet komolyan venni a szellemet anélkül, hogy dogmává változtatná? Milyen életforma marad annak, aki nem akar visszatérni a korábbi polgári normalitáshoz?

Ball végül Hesse életrajzírója lett. Könyve 1927-ben, Hesse ötvenedik születésnapjának évében jelent meg. Ez különleges helyzetet teremtett. Ball nem egy lezárt pályát tekintett át. Olyan emberről írt, akinek legfontosabb művei közül több még meg sem született.

Éppen ezért Ball életrajza ma különösen értékes. Nem tudta, hogy Hesse 1946-ban Nobel-díjat kap majd. Nem ismerhette *Az üveggyöngyjáték* világát, és azt sem láthatta, hogyan fedezik fel Hessét az amerikai fiatalok az 1960-as években. Azt a Hessét látta, aki még benne élt saját középkori válságában.

Ball számára Hesse életének egyik központi motívuma a kívülállás és a szellemi önállóság volt. Jól érzékelte azt is, mennyire meghatározó maradt benne protestáns neveltetése még akkor is, amikor már régen eltávolodott hagyományos vallási formáitól.

A két férfi kapcsolatában ezért különös tükörhelyzet alakult ki. Ball olyan Hessét írt le, aki maga is egyre inkább saját életét próbálta értelmezni. Néhány évvel később *A pusztai farkas* ugyancsak részben önvizsgálat lesz, de egészen más műfajban. Ball életrajzi rendet keresett. Hesse regénye viszont éppen azt mutatja majd meg, milyen nehéz egy ember életét egyetlen koherens történetté rendezni.

Montagnola mindeközben lassan valódi otthonná vált. Hesse még sokszor utazott, kapcsolatokat keresett és menekült saját magánya elől, de a dél-svájci település élete végéig meghatározó hely maradt számára.

Az új élet egyik fontos állomása a *Sziddhártha* lett. Hesse már korábban is sokat foglalkozott keleti vallásokkal és filozófiával, de most olyan könyvet akart írni, amely az idegen tanítások bemutatása helyett saját problémáira keres választ a segítségükkel.

A regény megszületése azonban nehéz volt. Hesse egy ponton úgy érezte, hogy nem tudja hitelesen folytatni. A történet hőse olyan belső nyugalom felé tartott, amelyet maga az író még nem érzett elérhetőnek.

Ez jellemző Hesse egész pályájára. Sokszor olyan állapotokról írt, amelyeket nem birtokolt, hanem

keresett. Könyvei ezért ritkán kész tanítások. Inkább kísérletek arra, hogy egy lelki problémát végiggondoljon.

Montagnola sem volt tehát megtalált paradicsom. Inkább műhely lett. Hesse itt próbálta újra felépíteni önmagát, miközben már tudta, hogy minden felépített személyiség csak ideiglenes. Ez a felismerés lassan új kérdéshez vezette. Ha az ember nem lehet egyszerűen az, akinek családja nevelte, ha nem azonos pusztán foglalkozásával, házasságával, nemzetével vagy vallásával, akkor mi marad? A *Demian* még azt felelte: keresd meg saját utadat. A *pusztai farkas* ennél bizonytalanabb választ ad majd. Előbb azonban Hesse ismét Kelet felé fordult.

9. Kelet felé - Sziddhártha és az európai kiútkeresés

Hermann Hesse számára India soha nem volt pusztán földrajzi hely. Már gyermekkorában családi történetek, nyelvek, tárgyak és könyvek kapcsolták hozzá, később pedig olyan szellemi ellenponttá vált, amelyhez újra és újra visszatért, amikor Európa kultúrájának korlátaival szembesült. Az első világháború után ez a vonzalom különösen felerősödött. Hesse számára a keleti vallások és filozófiák nem egyszerű egzotikumot jelentettek, hanem másfajta emberképet és időfelfogást kínáltak annál, amelyet a protestáns Európában megismert.

A nyugati gondolkodás egyik alapélménye a választás. Jó és rossz, igaz és hamis, hit és hitetlenség, siker és kudarc, egyén és közösség között éles határokat szeret húzni. Hesse saját élete tele volt ilyen kettősségekkel, ezért különösen vonzotta minden olyan hagyomány, amely nem kizárni, hanem összekapcsolni próbálta az ellentéteket. A keleti gondolkodásban olyan fogalmakat talált, amelyek az életet nem lineáris útként, hanem körforgásként, változásként és egymásba alakuló állapotok soraként értelmezték.

A *Sziddhártha* ebből a keresésből született. A regény címszereplője nem azonos a történelmi Buddhával, még ha a történet érintkezik is az ő világával. Sziddhártha bráhmincsaládból indul, majd aszkétává válik, találkozik Gotamával, később belép a gazdagság, szerelem és érzékiség világába, végül ismét mindent maga mögött hagy. Útja nem egyetlen tanítás elfogadásához vezet, hanem ahhoz a felismeréshez, hogy a tapasztalatot nem lehet teljesen helyettesíteni tanokkal.

Ez a gondolat mélyen hessei. A gyermekkor vallási világától a pszichoanalízisig újra és újra olyan rendszerekkel találkozott, amelyek magyarázatot ígértek az emberi életre. Hesse azonban egyiknek sem akart végleges követőjévé válni. Inkább mindig azt kérdezte, mit tud egy tanítás megmutatni abból, amit az ember maga is átél.

A *Sziddhártha* megírása ezért nem volt egyszerű. Hesse egy időre elakadt a kézirattal, mert úgy érezte, saját belső tapasztalata még nem elegendő ahhoz, hogy hitelesen továbbvigye hősét. Egy olyan ember útjáról akart írni, aki végül valamiféle belső egységhez jut, miközben maga Hesse továbbra is szétesettnek érezte saját életét. A mű és az életrajz itt látványosan eltávolodott egymástól.

A regény egyik fontos felismerése, hogy az ellentétek nem feltétlenül zárják ki egymást. Az öröm és szenvedés, vágy és lemondás, bölcsesség és tévedés ugyanannak az életnek részei. Sziddhártha nem azért jut el valamiféle érettséghez, mert elkerüli a hibákat, hanem mert megéli őket. Az ember nem rövidítheti le saját útját azzal, hogy valaki más bölcsességét egyszerűen átveszi.

Ez a gondolat később *A pusztai farkasban* más hangon jelenik meg. Harry Haller éppen azért kerül válságba, mert szeretné tiszta kategóriákban látni önmagát. Művelt vagy ösztönös, ember vagy farkas, szellemi vagy érzéki. A regény azonban fokozatosan lebontja ezeket a határokat. Hallernek nem azt kell megtanulnia, hogy egyik oldalát legyőzze, hanem azt, hogy többféle lehetőség él benne egyszerre.

A Sziddhártha még harmonikusabb könyv. A folyó képe, amelyben minden hang egyszerre van jelen, a sokféleség egységének lehetőségét sugallja. Hesse ekkor még úgy látta, hogy az ember hosszú tapasztalatok után eljuthat egy olyan pontra, ahol ellentétei nem semmisítik meg egymást.

Néhány év múlva már kevésbé volt biztos ebben. *A pusztai farkas* világa sokkal idegesebb, városibb és

töredezetebb lett. A folyó helyét részben a Mágikus Színház veszi át. Ott nem a természet örök ritmusa rendez mindent egységbe, hanem az ember saját személyiségének töredékeivel találkozik.

Ez a különbség sokat elárul Hesse húszas éveiről. A *Sziddhártha* megjelenése körüli időszakban még erősen hitt abban, hogy a keleti gondolkodás segítségével ki lehet tágítani az európai ember önértelmezését. Nem arra törekedett, hogy hindu vagy buddhista legyen, hanem arra, hogy az európai individualizmus mellé másfajta nézőpontokat is bevonjon.

Az első világháború után ez különösen fontosnak tűnt számára. Európa technikailag fejlett és kulturálisan büszke civilizációként néhány év alatt olyan pusztítást vitt véghez, amely alapjaiban kérdőjelezte meg saját felsőbbrendűségének tudatát. Hesse számára ebből nem az következett, hogy a Nyugat mindenestül értéktelen, hanem az, hogy nem tekintheti önmagát az emberi tapasztalat egyetlen mércéjének.

A keleti gondolkodás iránti érdeklődése azonban könnyen félreérthető. Hesse maga sem mentes azoktól az általánosításoktól, amelyekkel korának európai értelmisége Ázsiáról beszélt. India, Kína és más

kulturális hagyományok nála gyakran inkább szellemi jelképként jelennek meg, mint pontos történelmi valóságként. A mai olvasó ezt már nem hagyhatja figyelmen kívül.

Mégis fontos különbség van Hesse és a pusztán egzotikus Kelet-kép között. Saját családtörténete miatt nem távoli díszletként találkozott Indiával. Anyai nagyapja munkássága, szülei missziós háttere és saját 1911-es útja miatt a téma személyes kötődéssel is rendelkezett. A *Sziddhártha* ennek ellenére nem India-regény. Inkább európai önvizsgálat keleti formában.

A könyv sikere megerősítette Hesse nemzetközi ismertségét. Az olvasók egy része éppen azt találta vonzónak benne, hogy olyan spirituális lehetőséget kínált, amely nem kötődött hagyományos egyházi keretekhez. Ez a tulajdonság később az amerikai Hesse-kultusz egyik alapja lett.

A hatvanas évek fiatal olvasói számára *Sziddhártha* és *A pusztai farkas* két különböző, de összekapcsolható utat képviselt. Az egyik a keleti spiritualitás, a másik a nyugati társadalomból való kivonulás és az identitás felszabadítása felé mutatott. Hesse maga valószínűleg

sokszor idegenkedett volna attól, ahogyan e könyveket olvasták, de éppen műveinek nyitottsága tette lehetővé ezt a későbbi életet.

A *Sziddhártha* után Hesse egy ideig olyan írónak tűnhetett, aki megtalált valamilyen belső irányt. Személyes élete azonban hamarosan ismét megmutatta, hogy az irodalmi felismerés és a mindennapi élet között nagy távolság lehet. A regény hőse képes volt elengedni korábbi életformáit, Hesse viszont továbbra is vágyott kapcsolatra, szerelemre és olyan emberi közelségre, amely nem fenyegette alkotói szabadságát. Ekkor lépett életébe Ruth Wenger.

A kapcsolatban egyszerre volt jelen a megújulás ígérete és az a régi probléma, amelyet Hesse már első házasságában sem tudott megoldani. Vágyott arra, hogy tartozzon valakihez, de ugyanilyen erősen félt attól, hogy a kapcsolat állandó kötelességgé változik. Közel akart kerülni egy másik emberhez, miközben saját életének jelentős részét továbbra is csak magányban tudta elképzelni. A *Sziddhártha* bölcsessége szerint az élet ellentétei egy magasabb egységben összeérhetnek. Hesse magánélete azonban hamarosan jóval kevésbé harmonikus választ adott.

10. Ruth Wenger - Szerelem és menekülés

Ruth Wenger jóval fiatalabb volt Hermann Hessénél. Énekesnőnek készült, művészi közegeben mozgott, és másfajta életet képviselt annál, amelyet Hesse első házasságában megismert. Kapcsolatuk már kezdetétől magában hordozta azokat az ellentmondásokat, amelyek később egyre súlyosabbá váltak. Hesse számára Ruth egyszerre jelentette a fiatalság közelségét, az újrakezdés lehetőségét és azt a szabadságot, amelyet egy lazább kapcsolatban remélt megtalálni.

A korkülönbség önmagában is fontos volt. Hesse a negyvenes évei közepén járt, és egyre érzékenyebben figyelte saját öregedését. Ruth fiatalabb világa lehetőséget kínált arra, hogy ne kizárólag az addig megszokott szerepekben lássa önmagát. Nemcsak apa, korábbi férj vagy tekintélyes író lehetett mellette, hanem olyan férfi is, aki még képes új életet kezdeni.

A kapcsolat ugyanakkor már az elején sem hasonlított hagyományos polgári udvarláshoz. Hesse Montagnolában élt, Ruthnak saját élete, családja és művészi tervei voltak. Mindketten nagyra értékelték személyes szabadságukat, és eleinte éppen ez tette vonzóvá

kapcsolatukat.

Csakhogya szabadság könnyebben működik akkor, amikor nem kell pontosan meghatározni, mit jelent a másik számára. A kapcsolat elmélyülésével egyre több kérdés merült fel. Mennyi időt töltsenek együtt? Hol éljenek? Milyen kötelességeket vállaljanak egymás iránt? Lehetséges-e egyszerre házasságban élni és megőrizni azt a függetlenséget, amelyet mindketten fontosnak tartottak?

Hesse különösen nehezen viselte az ilyen bizonytalanságot. Bár egész életében a szabadságot hirdette, emberi kapcsolataiban erősen vágyott biztonságra is. Szüksége volt arra, hogy tudja, a másik ember jelen van, ugyanakkor azt is akarta, hogy ne követeljen túl sokat tőle. Ez a két igény ritkán volt könnyen összeegyeztethető.

Ruth Wenger sem illett bele abba a hagyományos feleségszerepbe, amelyben Hesse első házassága kialakult. Nem akarta saját életét teljesen férje munkájához igazítani. Saját tervei és társasági világa volt, és nem Montagnola magányos írói rendjében képzelte el feltétlenül a mindennapjait.

Ez első pillantásra éppen azt jelenthette volna, amire Hesse vágyott. Olyan társ, aki nem akar állandóan vele lenni, és aki tiszteletben tartja alkotói szabadságát. A valóság azonban paradox módon éppen ezért vált nehezzé. Amikor Ruth távol volt, Hesse hiányolta. Amikor közeledett, Hesse gyakran saját szabadságát féltette.

A kapcsolatban így kialakult a közeledés és távolodás ritmusa. Találkozások, levelek, várakozások, féltékenység és kibékülések váltották egymást. Hesse számára ez érzelmileg megterhelő volt, ugyanakkor íróként új tapasztalatokat adott. A szerelem többé nem jelentett számára sem egyszerű romantikus beteljesülést, sem hagyományos családi rendet.

1924-ben összeházasodtak. Hesse ekkor negyvenhét éves volt. A döntésben bizonyára ott volt a remény, hogy a bizonytalan kapcsolatnak stabilabb formát adhatnak. A házasság azonban nem oldotta meg a korábbi ellentmondásokat. Inkább láthatóbbá tette őket.

Hesse számára a házasság szóhoz már eleve sok régi tapasztalat kapcsolódott. Első házasságának szétesése, a gyermekektől való távolság és saját büntudata mind jelen volt a háttérben. Ruthal másképpen akarta csinálni, de nem volt világos, mit jelent ez a gyakorlatban.

A két ember továbbra is jelentős időt töltött külön. Ruth nem akart állandóan Montagnolában élni, Hesse pedig nehezen alkalmazkodott a változó élethez. A házasság papíron létezett, de a mindennapi együttélés korlátozott maradt.

Ez Hesse számára egyre nagyobb érzelmi bizonytalanságot jelentett. Leveleiben jól érzékelhető a hangulatok váltakozása. Egyik pillanatban a kapcsolat szabadságát értékelte, máskor magányt és elhagyatottságot érzett. A fiatalabb feleség életmódja egyszerre vonzotta és tette féltékennyé.

A válságot az is súlyosbította, hogy Hesse ekkor már egyre érzékenyebben élte meg saját életkorát. Közeledett az ötvenhez, és ez számára sokkal több volt egyszerű születésnap adatnál. Az ötvenedik év határként jelent meg képzeletében. Egy pontként, amely után az ember már nem tehet úgy, mintha még előtte állna az élet.

Ez a szorongás később Harry Haller figurájának egyik legfontosabb eleme lett. Haller számára az ötvenedik születésnap összekapcsolódik az öngyilkosság lehetőségével. Nem feltétlenül konkrét tervként, hanem biztosítékként: ha az élet elviselhetetlenné válik, van kijárat.

Hesse maga is foglalkozott ezekben az években az öngyilkosság gondolatával. Ezt nem szabad automatikusan Harry Haller történetével azonosítani, de a párhuzam világos. Az életkor, a magány, a házassági válság és az az érzés, hogy korábbi életei közül egyik sem nyújt tartós otthont, együtt erősítették benne a végesség tudatát.

Különösen érdekes, hogy mindez olyan időszakban történt, amikor külső értelemben Hesse sikeres ember volt. Könyvei megjelentek, olvasótábora nőtt, neve ismert volt. Nem anyagi vagy szakmai kudarc sodorta válságba. Inkább az a felismerés, hogy a siker nem oldja meg azokat a kérdéseket, amelyekkel fiatal kora óta küzdött.

Ez teszi különösen fontossá Ruth Wenger szerepét *A pusztai farkas* előtörténetében. Nem arról van szó, hogy a regény valamely nőalakja egyszerűen Ruth másolata lenne. Hesse ennél jóval összetettebben dolgozta át saját tapasztalatait. A kapcsolat mégis közvetlenül hozzájárult ahhoz az érzelmi állapothoz, amelyből a könyv megszületett.

Ruth révén Hesse egy fiatalabb világ közelébe került, de közben még erősebben érezte saját életkorát. Vágyott szerelemre, de nehezen viselte annak követelményeit.

Szabadságot akart, de a magánytól is szenvedett. Olyan kapcsolatot képzelt el, amely egyszerre közeli és kötetlen, majd újra és újra megtapasztalta, hogy e két igény nem feltétlenül fér össze.

Harry Haller ugyanezzel a szerkezettel él. Magányosnak tartja magát, ugyanakkor szenved magányától. Lenézi a társasági világot, miközben vágyik arra, hogy valaki kivezesse elszigeteltségéből. Elutasítja az érzéki életet, de közben mélyen vágyik rá.

Hermine, Maria és Pablo szerepe túlmutat azon, hogy új alakokként lépnek be a regénybe. Olyan életlehetőségeket képviselnek, amelyekkel Hallernek szembe kell néznie. Megmutatják neki, hogy saját komorsága, műveltsége és magánykultusza nem az egyetlen lehetséges módja az életnek.

Hesse húszas évekbeli tapasztalatai éppen ebbe az irányba vitték. Ruth világán keresztül közelebb került egy fiatalabb, mozgékonyabb, társaságibb életformához. Ez azonban önmagában nem volt elég. A tapasztalatot még saját magának kellett végigélnie.

A következő években ezért olyan dolgokba fogott, amelyek korábbi önképéhez alig illettek. Táncolni tanult, bárokba járt, jazzt hallgatott, és olyan társaságokban

mozgott, amelyeket korábban könnyen felszínesnek ítélt volna.

Mindez nem valamiféle késői könnyelműség volt. Inkább kísérlet arra, hogy kijusson abból az életből, amelyben már saját műveltsége és komolysága is bezárta. A *Sziddhártha* még azt tanította, hogy az embernek végig kell járnia saját tapasztalatait. Hesse most maga került sorra.

11. Zürich éjszakái

Az 1920-as évek közepén Hermann Hesse életében különös fordulat következett. A Montagnolában élő, visszahúzódó író, aki hosszú időn át a magányt, a természetet, az olvasást és a szellemi elmélyülést tekintette saját világának, egyre gyakrabban került olyan helyzetekbe, amelyek addigi önképéhez alig illettek. Zürichben bárókba és tánchelyekre járt, modern zenét hallgatott, fiatalabb emberek társaságában töltött estéket, és megpróbált megtanulni táncolni.

Mindez könnyen hathat valamiféle késői életválság látványos epizódjának. Hesse esetében azonban többről volt szó. Az új élmények mögött nem egyszerű szórakozásvágy állt, hanem tudatos kísérlet arra, hogy kitörjön saját megszokott személyiségéből. A negyvenes évei végére egyre erősebben érezte, hogy műveltsége, szokásai és véleményei olyan zárt rendszert alkotnak körülötte, amely már nemcsak megvédi, hanem fogva is tartja.

A korabeli Zürich megfelelő helyszín volt ehhez a kísérlethez. A háború utáni években a város továbbra is fontos találkozóhelye maradt azoknak a művészeknek, emigránsoknak, értelmiségieknek és fiataloknak, akik új

életformákat kerestek. A dadaizmus néhány évvel korábban ugyanitt bontotta le a hagyományos művészet számos szabályát, és az éjszakai életben is érzékelhető volt a háború utáni nemzedék felszabadulásvágya.

Hesse számára ez a világ egyszerre volt vonzó és idegen. A jazz például kezdetben inkább ingerelte, mint lelkesítette. Zenei ízlését Mozart, Bach és a klasszikus hagyomány határozta meg, a modern tánczene ritmusa pedig könnyen tűnhetett számára felszínesnek. Mégis éppen ez az idegenség tette fontossá. Hesse felismerte, hogy ha mindent azonnal elutasít, amit nem ért, ugyanabba a merevségbe zárja magát, amelyet egész életében másoknál bírált.

A tánctanulás ezért több lett egyszerű társasági készségnél. Olyan tevékenységet kellett elsajátítania, amelyben a testnek, a ritmusnak és a közvetlen jelenlétnek sokkal nagyobb szerepe van, mint az intellektuális elemzésnek. Az író számára, aki megszokta, hogy világát szavakkal értelmezze, ez alapvetően más tapasztalat volt.

A testiség kérdése Hesse műveiben korábban is jelen volt, de gyakran feszültségben állt a szellemmel. A protestáns neveltetés, az aszkézis iránti vonzalom és a

keleti spiritualitás egyaránt hajlamosíthatta arra, hogy a testi vágyakat az ember alacsonyabb, legyőzendő oldalához kapcsolja. Saját kapcsolatai azonban újra meg újra megmutatták, hogy ilyen egyszerű felosztás nem tartható fenn.

A zürichi éjszakák tapasztalata ezért közvetlenül kapcsolódott ahhoz a pszichológiai felismeréshez, amelyet Hesse már korábban is megfogalmazott: az ember akkor kerül bajba, ha személyiségének bizonyos részeit kizárja saját elfogadható önképéből. A komoly, művelt, magányos író nem akart könnyelmű, érzéki vagy társasági ember lenni. Csakhogy ezek a lehetőségek ettől még nem tűntek el belőle.

A fiatalabb nők társasága különösen érzékenyen érintette. Hesse közeledett az ötvenhez, és ezzel együtt egyre erősebben érzékelte az idő múlását. A fiatalság közelsége egyszerre jelentett reményt és fájdalmat. Megmutatta, hogy még képes új tapasztalatokra, ugyanakkor arra is emlékeztette, hogy saját életének egy szakasza végleg lezárult.

Ez az élmény később Hermine alakjában kapott irodalmi formát. Hermine szerepe túlmutat azon, hogy fiatal nőként kivezeti Harry Hallert a magányból:

közvetítő két életforma között. Megtanítja táncolni, megmutatja neki az éjszakai világot, és rákényszeríti arra, hogy olyan dolgokat is komolyan vegyen, amelyeket korábban lenézett.

Haller kezdetben ugyanazzal a felsőbbrendűséggel viszonyul a modern szórakozáshoz, amely Hesse saját gondolkodásában is jelen volt. A jazz számára zaj, a tánc sekélyes időtöltés, a bárók világa pedig az európai kultúra hanyatlásának egyik jele. Hermine azonban lassan rávezeti arra, hogy az élet nem kizárólag abból áll, amit ő szellemileg értékesnek minősít.

Ez nem jelenti azt, hogy Hesse egyszer csak megtagadta Mozartot a jazz kedvéért. Ellenkezőleg, Mozart a regény végén is központi jelentőségű marad. A változás abban áll, hogy a klasszikus kultúra többé nem szolgálhat ürügyként minden más megvetésére.

Hesse itt saját korábbi önmagával is vitatkozott. A művelt ember könnyen azt hiheti, hogy ízlése erkölcsi rangot biztosít számára. Ha jobb könyveket olvas és jobb zenét hallgat, akkor ő maga is magasabb rendű. A *pusztai farkas* egyik kegyetlen felismerése éppen az lesz, hogy a kultúra ilyen használata a góg egyik formájává válhat.

Harry Haller műveltsége valódi. Nem póz. Mélyen szereti Mozartot, Goethét és a német szellemi hagyományt. A probléma ott kezdődik, amikor ebből önmaga és mások megítélésének kizárólagos mércéjét csinálja. Aki nem hallgat Mozartot, az sekélyes. Aki táncol, az komolytalan. Aki egyszerűen jól érzi magát, az aligha lehet mély ember.

Hermine és Pablo ezt a világképet bontják le. Pablo különösen fontos ebből a szempontból. Jazz-zenész, akit Haller eleinte alig vesz komolyan. Intellektuálisan jelentéktelennek gondolja, mert nem ugyanazokat a kulturális hivatkozásokat használja. Később azonban kiderül, hogy éppen Pablo képes olyan térbe vezetni őt, amelyben saját személyiségének merev szerkezete felbomlik.

Hesse zürichi élményei ennek a fordulatnak a nyersanyagát adták. Nem egy-egy konkrét személyt másolt át regényébe, hanem élethelyzeteket, érzéseket és konfliktusokat alakított át. A tánc, a modern zene, az éjszakai város és a fiatalabb társaság egyaránt annak próbája lett, hogy az ember képes-e még megváltoztatni saját szokásait.

A háttérben továbbra is ott volt Ruth Wengerrel való házasságának válsága. A kapcsolat egyre inkább formálissá vált, és világos lett, hogy a házasság nem hozta meg azt a stabilitást, amelyben Hesse reménykedett. Az új élmények ezért nem valamiféle gondtalan időszak részei voltak, hanem válság közepén születtek.

Hesse hangulatai erősen változtak. Voltak időszakok, amikor felszabadítónak érezte az új világot, máskor ismét visszahúzódott. A tánc és az éjszakai élet nem gyógyította meg magányát, de megmutatta, hogy az a személyiség, amelyet saját magának tulajdonított, nem teljesen változtathatatlan.

Ez talán fontosabb volt minden konkrét élménynél. Hesse korábban gyakran úgy gondolt önmagára, mint olyan emberre, aki egyszerűen bizonyos dolgokat szeret és másokat nem. A pszichoanalízis és a húszas évek tapasztalatai azonban azt mutatták, hogy sok ilyen tulajdonság inkább megszokott szerep, mint végleges lényeg.

Harry Haller ugyanilyen szerepbe zárja magát. Azt mondja: én magányos ember vagyok. Én nem táncolok. Én megvetem ezt a zenét. Én más vagyok, mint a többiek.

Minden ilyen mondat egyszerre írja le és korlátozza őt.

Hermine egyik legfontosabb feladata az, hogy megtanítsa Hallert más mondatokra. Talán tud táncolni. Talán képes élvezni valamit, amit korábban sekélyesnek tartott. Talán az az ember, akinek gondolta magát, csak egy a sok lehetséges Haller közül.

Ezek az élmények lassan formába rendeződtek Hesse írásaiban. Előbb versekben és rövidebb szövegekben jelentek meg, majd egyre világosabbá vált, hogy nagyobb prózai mű születik belőlük. A könyv középpontjában egy férfi áll majd, aki azt hiszi, hogy farkas. Hesse ekkor már tudta, hogy ennél jóval bonyolultabb.

12. Megszületik a pusztai farkas

A *pusztai farkas* nem egyetlen ihletett pillanatban született meg. Hosszabb lelki és írói folyamat eredménye volt, amelyben versek, feljegyzések, levelek, személyes élmények és korábbi művek motívumai lassan kapcsolódtak össze. Mire Hesse nekiült a regény véglegesebb formájának, Harry Haller világa részben már készen állt benne.

A név maga is beszédes. Harry Haller kezdőbetűi megegyeznek Hermann Hesse monogramjával. Ennél világosabb jelzést nehéz volna elképzelni, mégsem szabad a figurát egyszerű önarcképként olvasni. Hesse tudatosan épített bele saját tapasztalatokat, de ugyanilyen tudatosan alakította át őket.

Harry Haller idősebbnek, merevebbnek és végletesebbnek mutatkozik, mint szerzője. Olyan alak, akiben Hesse saját problémáinak bizonyos vonásait felnagyította. Mintha azt kérdezte volna: mi történik, ha mindaz, amit magamban veszélyesnek érzek, egyetlen emberben sűrűsödik össze?

A regény eredeti szerkezete is ezt a távolítást szolgálja. Harry Haller vallomása csak az egyik réteg. Előbb egy kívülálló beszámolója mutatja be őt, majd következnek Haller saját feljegyzései, ezekbe pedig beékelődik a „Traktátus a pusztai farkasról”. Ugyanazt az embert tehát több nézőpontból látjuk.

Ez a szerkezet önmagában is megkérdőjelezi az egységes személyiség gondolatát. Ki Harry Haller valójában? Az a különös albérlő, akit házigazdája rokona figyel? Az, akinek saját feljegyzéseiben mutatja magát? Vagy az a figura, akit a traktátus hidegebb elemzése leír? Nincs egyetlen végleges válasz.

Hesse ezzel formailag is megvalósította azt, ami évek óta foglalkoztatta. Az ember önmagáról alkotott képe csak egy nézőpont. Mások mást látnak benne, és maga is többféle történetet mesélhet saját életéről.

A regény keletkezésének hátterében Hesse ötvenedik életévének közeledése különös súlyt kapott. Az életkor itt életrajzi adatnál többet jelentett számára. Egyre erősebben érezte, hogy valamilyen határhoz érkezett. Sok minden már mögötte van: két házasság, három gyermek, háború, pszichoanalízis, írói siker, több ország és több otthon. A kérdés az lett, mi jöhet még.

A középkorú válság kifejezés könnyen leegyszerűsítene ezt az állapotot. Hesse problémája nem csupán az volt, hogy öregszik. Inkább attól félt, hogy személyisége megmerevedik, és a jövő már csak a korábbi élet ismétlése lesz.

Harry Haller öngyilkossági gondolatai ebből a szempontból különösen fontosak. Haller úgy tekint az öngyilkosság lehetőségére, mint végső szabadságára. Nem kell feltétlenül megtennie; már az is megnyugtatja, hogy elvileg bármikor kiléphet az életből.

Hesse saját levelezésében is megjelenik a halál és az önkéntes kilépés gondolata. Ezeket azonban óvatosan kell kezelni. Az irodalmi alak és a szerző életének közvetlen azonosítása torzítana. A fontos kapcsolat inkább az, hogy Hesse maga is ismerte azt az állapotot, amikor az ember a halál lehetőségét a szabadság egyik formájaként képzei el.

A regény azonban nem az öngyilkosság felé halad. Ellenkezőleg: Haller lassan új lehetőségeket fedez fel. Ez az egyik oka annak, hogy Hesse később bosszankodott azon, amikor olvasói kizárólag kétségbeesett könyvként értelmezték.

A mű első fele valóban komor. Haller magányos, depresszív, önmagától és környezetétől egyaránt idegen. A második rész azonban fokozatosan megnyit előtte egy másik világot. Hermine, Maria, Pablo, a tánc, a zene és végül a Mágikus Színház mind azt mutatják, hogy életének nem csak az a formája létezik, amelyet addig ismert. A regény valódi kérdése ezért nem az, hogy Harry Haller életben marad-e. Hanem az, hogy képes-e másképpen élni.

Hesse levelezése és az 1920-as évek közepének feljegyzései megmutatják, mennyire szorosan kapcsolódott a könyv saját élethelyzetéhez. Az írás azonban már közben átalakította a tapasztalatokat. Ez a folyamat különösen fontos. Az irodalom nem fénykép. A szerző életének eseményei nem egy az egyben kerülnek át a regénybe.

Ruth Wenger például nem Hermine. Hermine alakjában többféle élmény, vágy és képzeleti elem találkozik. Ugyanez igaz Mariára és Pablóra is. Hesse saját életéből hozta a nyersanyagot, de olyan szereplőket alkotott belőle, akik a regény belső logikája szerint működnek.

Hermine különösen összetett figura. Harry számára egyszerre barát, tanító, szeretett nő és saját személyiségének tükrö. Már a neve is kapcsolatot teremt Hermannal és Harryvel. Mintha ugyanannak az identitásnak újabb változata jelenne meg benne.

Ez ismét visszavezet a személyiség sokféleségéhez. A szereplők egy része nem csupán külső emberként fontos, hanem Haller elfojtott lehetőségeit is megmutatja. Hermine tud táncolni és élvezni az életet. Maria elfogadja a testiséget. Pablo könnyedén mozog abban a modern zenei és társasági világban, amelyet Haller megvet. Mindegyikük olyan életet képvisel, amelyből Haller kizárta magát.

Hesse saját élményei ugyanezt tanították neki. Nem kellett jazz-zenészé vagy táncos bohémné válnia ahhoz, hogy felismerje: saját korábbi önképe túlságosan szűk volt. Már az is fontos tapasztalat lett, hogy képes olyan dolgokra, amelyeket korábban összeegyeztethetetlennek tartott önmagával.

A regény megírása ezért egyfajta önkísérletként is felfogható. Hesse olyan figurát teremtett, akinek végig kell mennie azon a folyamaton, amelyet ő maga is tapasztalt: saját identitásának felbomlásán.

A pusztai farkas képe kezdetben rendkívül erős és meggyőző. Haller elhiszi, hogy ez a lényegét fejezi ki. Ő olyan ember, aki nem tartozik a nyájhoz, magányos ragadozó, aki saját törvényei szerint él. Csakhogy ez is romantikus önmítosz.

A farkas képe lehetővé teszi Haller számára, hogy büszke legyen saját elszigeteltségére. A magány így nem kudarc, hanem különlegességének bizonyítéka. Ha nem tud beilleszkedni, azért van, mert mások sekélyesebbek nála.

Hesse regénye azonban lassan ezt a büszkeséget is leépíti. Haller nemcsak áldozata saját korának, hanem részben maga is létrehozza elszigeteltségét. Megvetése védekezés. Könnyebb lenézni másokat, mint kockáztatni a közelséget.

Ez az egyik legélesebb önkritikus vonása a könyvnek. Hesse nem igazolja kritikátlanul saját kívülállását Harry Haller alakjában; ki is neveti. Ezért lesz a humor a regény végén központi fogalom. Harrynek nemcsak táncolnia kell megtanulnia. Meg kell tanulnia nevetni is, mindenekelőtt saját magán.

A könyv írása közben Hesse egyre közelebb került ötvenedik születésnapjához. Az időzítés szinte túl pontos

ahhoz, hogy ne hasson jelképesnek. Egy ötvenéves férfi ír egy közel ötvenéves férfiról, aki attól fél, hogy élete már lezárult. Hesse válasza azonban nem az lett, hogy Harry Hallernek vissza kell fiatalodnia. Hanem az, hogy még nincs készen. 1927 nyarán a könyv megjelent. Hesse röviddel ezután betöltötte az ötvenet. A pusztai farkas pedig elindult saját, szerzőjétől egyre függetlenebb életére.

13. Harry Haller

Harry Haller első pillantásra könnyen felismerhető típusnak tűnik. Magányos, művelt, középkorú férfi, aki idegennek érzi magát saját korában. Könyvek között él, zenét hallgat, olvas, gondolkodik, és egyre kevésbé talál kapcsolatot azokkal az emberekkel, akik körülveszik. Nem szegény, nem üldözött, nincs olyan külső akadály az életében, amely önmagában megmagyarázná elszigeteltségét. Éppen ez teszi nyugtalanná alakját.

Haller kívülállása részben tudatos konstrukció: maga is építi és fenntartja. Szereti azt gondolni magáról, hogy más, mint a többiek, érzékenyebb, műveltebb, mélyebb. Ez a különbség azonban nemcsak büszkeséget ad neki, hanem menedéket is. Ha mindenki más felszínes, akkor nem kell megkockáztatnia a valódi közelséget. Ha a társadalom üres, akkor saját magányát nem kell kudarcként értelmeznie.

Hesse ezzel rendkívül kegyetlen tükröt tart saját figurája elé. Harry Haller szenvedése valódi, de Hesse nem engedi, hogy az olvasó kizárólag együttérzően nézze. Haller részben maga is felelős azért, hogy bezáródott saját világába. Műveltsége nemcsak gazdagság, hanem fal is.

Ez a kettősség már a regény első oldalain megjelenik. Haller albérletben él egy rendezett polgári házban. A környezet egyszerre taszítja és vonzza. Az apró részletek, a tisztaság, a gondozottság, a lakás nyugalma olyan világot idéznek, amelyről azt állítja, hogy nem tartozik hozzá, mégis mélyen megérinti.

A polgári élethez való viszonya ezért egyáltalán nem egyszerű. Haller szereti lenézni a középszerűséget, az alkalmazkodást és a társadalmi konvenciókat, miközben ő maga is erősen kötődik a polgári kultúrához. Nem forradalmár, nem bohém, nem csavargó. Könyveket olvas, szobát bérel, szereti a rendet, és kulturális ízlésében éppen annak a polgári világnak egyik legműveltebb változatát képviseli, amelyet bírál.

Ez különösen fontos a regény értelmezésében. Haller konfliktusa nem két társadalmi osztály vagy két politikai rendszer között zajlik. Inkább egy ember belső harca azzal a világgal, amelyből ő maga is származik. Nem tudja teljesen elutasítani, mert identitása jelentős része éppen ebből épül fel.

A magas kultúra központi szerepet kap életében. Mozart és Goethe nála erkölcsi és szellemi mércévé emelkednek, nem maradnak csupán kedvelt művészek.

Rajtuk keresztül próbálja megőrizni azt a hitet, hogy létezik rend, forma és érték egy olyan korban, amelyet kaotikusnak és vulgarizálódónak érzékel.

Hesse saját életéből ismerte ezt a ragaszkodást. Az első világháború után az európai kultúra erkölcsi tekintélye megrendült, de ez nem jelentette azt, hogy Hesse lemondott volna róla. Inkább még erősebben kapaszkodott bizonyos alakokba és művekbe. Mozart, Goethe, a klasszikus német irodalom és a zene olyan folytonosságot jelentett számára, amelyet a politika és a társadalom már nem kínált.

Harry Haller azonban túl messz viszi ezt a kapaszkodást. A kultúra nála nemcsak menedék, hanem kizárás is. Aki nem osztja ízlését, az könnyen sekélyessé válik szemében. A modern zene, a tánc, a szórakozás, a könnyed társasági élet mind gyanús. A világ kettéválik értékesre és értéktelenre, komolyra és felszínesre.

Ez a felosztás ugyanazt a hibát ismétli meg, amelyet Haller saját személyiségével szemben is elkövet. Ő maga is két részre bontja önmagát: emberre és farkasra. A kulturális világot ugyanígy két pólusra osztja. Ami magas, az elfogadható. Ami könnyed, az gyanús.

Hesse itt saját kulturális elitizmusát is kritika alá veszi. A regény nem állítja, hogy Mozart és egy táncdal azonos értékű volna. A kérdés nem esztétikai rangsor. Inkább az, hogy lehet-e az emberi élet teljességét kizárólag kulturális hierarchiák szerint megélni. Haller életében a válasz egyértelműen nem.

Különösen éles ez a probléma azért, mert Haller nem fiatal ember. Nem egy kamasz próbálja meghatározni, ki ő, hanem valaki, aki hosszú életet élt, sokat olvasott, sok mindent átgondolt, mégis olyan válságba került, mintha személyisége alapjai újra kérdésessé váltak volna.

A középkorúság itt érdemi jelentést kap. Haller számára azt jelenti, hogy egyre kevesebb ideje marad a változásra. Fiatalon az ember könnyebben elhiszi, hogy bármikor új életet kezdhet. Ötven felé közeledve minden döntés súlyosabbnak tűnik, mert egyre több múlt áll mögötte.

Ez az érzés különösen közel állt Hesse saját élethelyzetéhez. Házasságok, gyerekek, sikerek, költözések és lelki válságok sorozata után ő maga is olyan életkorba jutott, amikor már nem lehetett mindent új kezdetként elképzelni. A múlt nem volt eltörölhető.

Harry Haller keresése nem merül ki a szabadságban. Inkább azt szeretné tudni, maradt-e még olyan része önmagának, amelyet nem élt meg. A regény egyik nagy kérdése éppen ez: lehet-e valaki ötvenévesen még más ember, mint akinek addig hitte magát?

Hesse válasza nem optimista a szó egyszerű értelmében. Nem állítja, hogy bárki bármikor teljesen újrakezdhet mindent. Inkább azt sugallja, hogy az emberben mindig több lehetőség marad, mint amennyit saját önképe megenged neki.

Haller tragédiája részben abból fakad, hogy önmagáról már kész története van. Tudja, ki ő. Magányos ember, művelt ember, farkas, kívülálló. Ezek a meghatározások biztonságot adnak, de közben kizárják a változást.

Ezért lesz Hermine szerepe annyira fontos. Nem azért, mert megoldja Haller problémáit, hanem mert elbizonytalanítja saját önmeghatározásában. Rákényszeríti arra, hogy olyan dolgokat tegyen, amelyek nem illenek ahhoz a képhez, amelyet önmagáról alkotott.

Táncolni kezd. Emberek között ül. Beszélget. Flörtöl. Megtanul könnyedebben jelen lenni. Ezek kívülről jelentéktelen mozzanatoknak tűnhetnek, Haller számára

azonban egzisztenciális súlyuk van. Minden új élmény egy kicsit cáfolja azt a mondatot, hogy ő ilyen és ilyen ember. A regény így fokozatosan leépíti Haller saját mítoszt.

A pusztai farkas képe ugyanis vonzó. Romantikus. A magányos farkas nem középszerű, nem nyájember, nem alkalmazkodó. Szabad és veszélyes. Haller számára ez a kép méltóságot ad szenvedésének.

Hesse azonban megmutatja, hogy a pusztai farkas ugyanúgy lehet póz, mint bármely polgári szerep. Ha valaki túl erősen azonosul saját kívülállásával, ugyanúgy bezárulhat, mint az, aki kizárólag társadalmi rangjával azonosítja önmagát.

Ez különösen modern felismerés. Az ember könnyen gondolja, hogy identitása akkor hiteles, ha szemben áll a többséggel. Hesse ezzel szemben azt mutatja, hogy a lázadás is megmerevedhet szereppé. Harry Haller nem azért érdekes, mert sikeresen kívül kerül a társadalmon. Hanem azért, mert rá kell jönnie: saját kívülállását is ő építette fel. A regény igazi konfliktusa ezért nem ember és társadalom között zajlik. Hanem Harry Haller és Harry Hallerről alkotott képe között.

14. A farkas, amely nem létezik

A pusztai farkas egyik legfontosabb része a „Traktátus a pusztai farkasról”. Formailag különös betét: mintha valamilyen külső, személytelen elemző szöveg kerülne Harry Haller vallomásába. A traktátus hidegebb hangon beszél róla, mint ahogyan ő maga tudna. Ez a szerkezeti megoldás döntő. Haller saját történetét belülről éli meg. A traktátus kívülről bontja le.

A legfontosabb állítása az, hogy Haller egyik alapvető tévedése saját személyiségének kettéosztása. Úgy érzi, hogy két lény él benne: ember és farkas. Az ember művelt, erkölcsös és társadalmi. A farkas ösztönös, magányos, vad és szabadságra törő.

Ez a kép első pillantásra meggyőző, mert sok ember saját belső konfliktusait hasonlóan éli meg. Kötelesség és vágy, önfegyelem és ösztön, alkalmazkodás és szabadság gyakran valóban ellentétes erőkként jelenik meg.

A traktátus azonban azt állítja, hogy ez a felosztás mesterségesen leegyszerűsítő. Haller nem két emberből áll, hanem sokból. Sőt, nem is néhányból, hanem megszámlálhatatlan lehetőségből.

Ez a gondolat közvetlenül kapcsolódik Hesse korábbi pszichoanalitikus tapasztalataihoz. A személyiség nem egyetlen egységes mag, amelyhez néhány zavaró ösztön kapcsolódik. Inkább szerepek, emlékek, vágyak, félelmek és lehetőségek sokasága.

Haller azért ragaszkodik mégis az ember és farkas képéhez, mert ez rendezi káoszát. Ha csak kettő van, legalább tudja, kik harcolnak benne. A sokaság jóval nyugtalanítóbb.

A regény egyik radikális felismerése ezért az, hogy az identitás biztonsága részben öncsalás. Az ember szereti egyetlen történetbe rendezni saját életét. Azt mondja: ilyen vagyok. Ez azonban csak pillanatnyi szerkezet.

Hesse számára ez saját életéből is ismerős tapasztalat volt. Gyermek, lázadó diák, könyvkereskedő, férj, apa, író, svájci lakos, festő, szerelmes férfi, magányos ember: mindegyik szerep valódi volt, mégsem fedte le teljesen személyiségét. *A regény tétje túlmutat az identitásválságon: maga az egységes identitás eszméje válik kérdésessé.*

Ez a felismerés különösen jelentős a húszas évek Európájában. A háború után nemcsak politikai rendszerek omlottak össze. Régi társadalmi szerepek és

önképek is megrendültek. Az ember, aki 1913-ban biztosan tudta, melyik birodalomhoz, osztályhoz, valláshoz vagy kulturális közeghez tartozik, néhány évvel később egészen más világban találhatta magát.

Hesse ezt a történelmi bizonytalanságot személyes szinten fogalmazza meg. Harry Haller nem politikai allegória, de válsága összezsugorítja a korának tapasztalatával. A régi kategóriák nem működnek megbízhatóan.

A farkas képe különösen érdekes, mert egyszerre természeti és kulturális szimbólum. A farkas a civilizáción kívüli életet, a magányt, a vad ösztönt jelenti. Haller számára ezért tökéletes ellenképnek tűnik a polgári emberrel szemben.

Csak hogy Haller farkasa maga is kulturális konstrukció. Nem valódi állat él benne. Egy irodalmi kép, amelynek segítségével önmagát értelmezi.

Ez döntő különbség. Haller azt hiszi, hogy a farkas az ő természetes, eredeti lény. A traktátus viszont azt mutatja meg, hogy a farkas is csak egy szerep.

Hesse ezzel nagyon messz kerül attól a romantikus gondolattól, hogy az embernek egyszerűen vissza kell térnie „valódi önmagához”. Nincs feltétlenül egyetlen

rejtett, tiszta én, amelyet csak ki kell szabadítani a társadalmi elvárások alól. Az ember inkább sokféle lehetséges én együttese.

Ez a gondolat felszabadító, de veszélyes is. Ha nincs egyetlen stabil személyiség, akkor mi tartja össze az embert? Mi alapján felelős saját döntéseiért? Nem válik-e minden szereppé?

Hesse nem ad filozófiai rendszerként kidolgozott választ. Regénye inkább azt mutatja, hogy a személyiség sokféleségének felismerése nem feltétlenül vezet széteséshez. Ellenkezőleg: Haller éppen azért szenved, mert túl mereven akar egyetlen képet fenntartani önmagáról.

A Mágikus Színház később ennek a felismerésnek vizuális formát ad. Ajtók, terek és jelenetek sokaságában Haller különböző önmagai és lehetőségei jelennek meg. Mintha személyisége valóban szobákra oszlana.

A traktátus már előre jelzi ezt. Azt sugallja, hogy az emberi élet nem egyetlen út, hanem lehetőségek hálózata. Az, hogy valaki adott pillanatban milyen ember, nem feltétlenül végleges.

Ez összekapcsolódik a humor kérdésével is. Haller tragikusan veszi saját identitását. Minden tulajdonságának végleges jelentést ad. A humor ezzel szemben távolságot teremt. Aki képes nevetni saját magán, az már nem teljesen azonos azzal a szereppel, amelyet éppen játszik.

Ezért lesz Mozart nevetése annyira fontos a regény végén. Nem kegyetlen gúny, hanem felszabadítás. Azt mutatja, hogy még a legkomolyabb önkép sem olyan szent, mint amilyennek az ember gondolja.

Hesse itt saját komolyságával is leszámol. Egész életében rendkívül komolyan vette a művészetet, a lelki fejlődést és az önismeretet. A *pusztai farkasban* azonban felismeri ennek veszélyét. A túlzott komolyság ugyanúgy börtönné válhat, mint a felszínesség. Harry Haller számára ezért a megoldás nem az, hogy megöli magában a farkast. Nem is az, hogy végül a farkas győz az ember felett. A felismerés ennél radikálisabb: talán soha nem is létezett úgy, ahogyan ő hitte. A farkas csak egy történet volt. És ha egy történetet az ember maga alkotott meg önmagáról, akkor talán képes más történetet is alkotni.

15. Hermine, Maria és Pablo

Harry Haller addigi életében a nők többnyire emlékek, hiányok vagy veszteségek formájában vannak jelen. A regény első szakaszában magányos férfiként látjuk, aki szobájába, könyvei közé és saját gondolataiba zárkózik. Kapcsolatai múlt időben léteznek, jelen idejű társas élete alig van. Hermine megjelenésével a történet ritmusa is megváltozik.

Hermine első jelentősége az, hogy nem ijed meg Hallertől. Nem veszi át azt a tragikus képet, amelyet önmagáról kialakított, és nem is próbálja tiszteletteljes távolságból szemlélni. Inkább azonnal felismeri benne a pózt, a sértettséget és a görcsös komolyságot. Haller számára ez egyszerre sértő és felszabadító. Valaki végre nem úgy kezeli, ahogyan ő saját magát látni szeretné.

Hermine nem vitatkozik vele elméleti síkon arról, hogy jó-e a modern élet, értékes-e a jazz, vagy túl sokat jelent-e számára Goethe. Nem akarja meggyőzni. Inkább cselekvésre készíti. Táncolni tanítja, emberek közé viszi, és lassan ráveszi arra, hogy tapasztalatból ismerje meg azt a világot, amelyet addig többnyire kívülről ítélt meg.

Ez fontos különbség. Haller intellektuális ember, ezért minden problémát hajlamos gondolattá alakítani. Hermine viszont nem gondolati ellenérveket ad, hanem új helyzeteket. Nem azt mondja neki, hogy ne nézze le a táncot, hanem megtanítja táncolni. Nem azt állítja, hogy a könnyed élet is lehet értékes, hanem megmutatja neki, milyen érzés könnyedebben élni.

Ebben a viszonyban Hermine tanítóvá válik. Mégsem valamiféle bölcs mesterfigura hagyományos értelemben. Sokkal földközelibb, játékosabb és testi módon van jelen. Nem a magasabb szellemi igazságokhoz vezeti Hallert, hanem ahhoz, amit az túl egyszerűnek és túl hétköznapiak tartott.

Ez önmagában is provokáció. Haller egész addigi önképe arra épül, hogy ő más, mint a többiek, és éppen e különbözőség miatt szenved. Hermine ezzel szemben arra vezeti rá, hogy bizonyos dolgokban talán egyszerűen tapasztalatlan. Nem azért nem táncol, mert túl mély hozzá, hanem mert nem tud. Ez a különbség komikus, de könyörtelen is. A kulturális felsőbbrendűség mögött néha ügyetlenség és félelem rejtőzik.

Hermine alakja azért is különös, mert Haller már a kezdetektől valamilyen ismerősséget érez benne. A név is

rájátszik erre. Hermann, Harry, Hermine: a hangzásbeli rokonság aligha véletlen. Hermine Haller egyik lehetséges ellenképeként is működik: több könnyedség, testiség, gyakorlati érzék és játékosság van benne.

A kapcsolatuk ezért nem illeszkedik hagyományos szerelmi sémába. Van benne vonzalom, intimitás és érzelmi közelség, de Hermine szerepe túl összetett ahhoz, hogy pusztán szerelmi partner legyen. Haller számára részben nővér, barát, vezető és tükör.

A tükör szerepe különösen fontos. Hermine azt mutatja meg neki, hogy saját személyisége nem olyan zárt, mint hitte. Már az is, hogy képes rá hallgatni, cáfolja korábbi önképét. A pusztai farkas, aki elvileg magányos és megközelíthetetlen, valójában nagyon gyorsan függővé válik egy másik ember figyelmétől.

Ez a függés Haller egyik régi ellentmondását teszi láthatóvá. Egyszerre vágyik szabadságra és vezetésre. Szeretné, ha békén hagynák, de közben azt is, hogy valaki kivezesse saját zsákutcájából. Hermine éppen ezt a kettősséget használja ki.

Maria más funkciót tölt be. Rajta keresztül Haller a testiséggel és az örömmel kerül közvetlenebb kapcsolatba. Maria nem filozófiai kérdésként jelenik

meg, hanem érzéki tapasztalatként. Haller számára ez újabb terület, amelyben addigi életének merevsége feloldódhat.

A kapcsolat Maria és Haller között nem romantikus nagy szerelemként épül fel. Ez fontos. Hesse nem akar újabb végletes érzelmi kötődést adni Hallernek. Inkább olyan viszonyt mutat meg, amelyben a testiség nem tragédia, nem bűn és nem megváltás, hanem az élet egyik formája.

Ez különösen jelentős Hesse korábbi világához képest. A protestáns neveltetés, a szellemiség iránti erős vonzalom és az önfegyelem mind hajlamosíthatta arra, hogy a testet és az érzékiséget gyanakvással szemlélje. A *pusztai farkasban* azonban az érzéki tapasztalat nem ellenfele a szellemnek.

Hallernek nem lejjebb kell ereszkednie, amikor táncol vagy szeretkezik. Inkább tágítania kell azt, amit emberi életnek tekint.

Maria ebben az értelemben nem megkísértő alak, hanem felszabadító. Nem elveszi Hallertől a szellemi életét, hanem megmutatja, hogy létezése nem merül ki benne.

Pablo még radikálisabb kihívást jelent. Haller elsőre hajlamos lenézni őt. Jazz-zenész, könnyed, társasági, látszólag kevésbé intellektuális. Nem beszél Goethe módjára, nem filozofál, nem gyötrődik állandóan saját személyiségének mélységein. Éppen ezért Haller úgy érzi, nem lehet igazán jelentős ember.

Hesse itt különösen élesen fordítja vissza Haller ellen saját előítéleteit. Pablo talán nem ugyanúgy gondolkodik, mint Haller, de ez nem jelenti azt, hogy kevesebbet ért az életből. Sőt, bizonyos helyzetekben sokkal többet.

Pablo tud jelen lenni. Tud zenélni, kommunikálni, figyelni másokra, és nem akar minden élményt azonnal erkölcsi vagy filozófiai rendszerbe illeszteni. Ez Haller számára kezdetben primitívségnek tűnik. Később derül ki, hogy inkább másfajta intelligenciáról van szó.

Pablo alakja ezért a regény egyik legérdekesebb kulturális konfliktusát hordozza. Az európai magas kultúra képviselője találkozik a modern populáris zene emberével. Haller először úgy látja, hogy csak az egyik lehet értékes. A történet azonban nem ilyen egyszerű.

Hesse maga sem lett a jazz feltétlen híve. A modern tánczene iránti viszonya ambivalens maradt. De a regényben éppen ezt az ambivalenciát használja fel arra,

hogy Haller merevségét megkérdőjelezze.

A jazz itt nem zenei rangsor kérdése. Inkább a modernség jelképe. Ritmus, test, rögtönzés, közösségi élmény és jelenidejűség kapcsolódik hozzá. Mozart ezzel szemben az örökkévalóságot, formát, rendet és klasszikus tökéletességet jelenti. A regény egyik ereje, hogy nem kényszerít választásra a kettő között.

Haller problémája éppen az, hogy mindig választani akar. Mozart vagy jazz. Szellem vagy test. Magány vagy társaság. Ember vagy farkas. Hermine, Maria és Pablo mind ugyanazt a választ adják különböző módon: miért kellene mindig vagy-vagyban gondolkodni?

Ez a kérdés közvetlenül kapcsolódik Hesse pszichoanalitikus tapasztalataihoz. Az emberi személyiség nem tiszta kategóriákból áll. Aki mindenáron kizárja magából egyik vagy másik oldalát, végül elszegényíti saját életét.

Hermine és Maria mellett Haller megtapasztalja, hogy az érzékiség nem semmisíti meg műveltségét. Pablo mellett pedig azt, hogy a könnyedség nem feltétlenül jelent felszínességet.

Ez azonban még nem megoldás. Haller tanul, de továbbra is ugyanazokkal a belső reflexekkel küzd. Könnyebb megtanulni néhány tánclépést, mint lemondani arról az önképről, amelyet évtizedeken át épített. A regény ezért nem áll meg a hétköznapi átalakulásnál. Hesse ennél radikálisabb eszközhöz nyúl. A Mágikus Színházban már nem új emberek megismerése a tét. Saját személyisége esik darabokra előtte.

16. Csak örülteknek - A Mágikus Színház

A Mágikus Színház *A pusztai farkas* legkülönösebb és legnehezebben értelmezhető része. Mire Harry Haller eljut ide, a regény addigi realista keretei fokozatosan fellazulnak. Az utcák, bárók, tánctermekek és albérleti szobák világa átadja helyét egy olyan térnek, ahol idő, személyiség és okság már nem a megszokott módon működik.

A bejárat üzenete egyszerre hívogató és kizáró: nem mindenkinek szól. A Mágikus Színház olyan hely, ahová Haller csak akkor léphet be, amikor addigi identitása már eléggé megingott.

A színház nem hagyományos értelemben vett hely. Inkább belső tér, pszichológiai laboratórium és groteszk színpad egyszerre. Haller különböző lehetőségekkel, félelmekkel és elfojtott vágyaival találkozik benne.

A színház szerkezete közvetlenül kapcsolódik a személyiség sokféleségének gondolatához. Ajtók sorakoznak egymás mellett, és mindegyik mögött más történet, más szerep, más életlehetőség vár. Ez a kép rendkívül erős. Az ember nem egyetlen szobából áll,

hanem egész folyosóból.

Haller addig úgy gondolta, hogy személyisége lényegében kettős. Ember és farkas küzd benne. A Mágikus Színházban ez a kép végleg elégtelenné válik. A sok ajtó azt jelzi, hogy számtalan Harry Haller létezhetne. Ez összhangban áll a traktátus tanításával, de itt már nem elméletként jelenik meg. Hallernek meg kell tapasztalnia.

Az egyik jelenetben saját személyisége figurákká, mintegy sakkbábukká válik. A gondolat egyszerre játékos és nyugtalanító. Ha az ember részekből áll, akkor ezek talán újra is rendezhetők.

Hesse itt a pszichoanalízis és a modern művészet tapasztalatát különös játékosággal kapcsolja össze. Az identitás többé nem szent és változtathatatlan egység, hanem kombináció. Ez felszabadító lehetne. Haller azonban még nem tud játszani.

A játék fogalma kulcsfontosságú a regényben. Haller mindent halálosan komolyan vesz. Szerelmet, kultúrát, politikát, önmagát. A Mágikus Színház ezzel szemben azt követeli tőle, hogy személyiségével is képes legyen játszani. Ez nem felelőtlenséget jelent. Inkább azt, hogy ne tekintse minden pillanatnyi állapotát végleges

igazságnak.

A Mágikus Színház egyik jelenetében agresszió és erőszak kerül előtérbe. A modern civilizáció, technika és tömegháború groteszk képei jelennek meg. Ez közvetlen kapcsolatot teremt az első világháború tapasztalatával és Hesse civilizációkritikájával.

Haller önmagát békés, kulturált embernek tartja, aki elutasítja a tömeg brutalitását. A színház azonban azt is megmutatja, hogy az erőszak lehetősége benne is jelen van. Ez fontos fordulat.

Ha Haller minden sötét tulajdonságát a farkasnak tulajdonítja, akkor úgy tehet, mintha az „igazi” emberi része ártatlan lenne. A személyiség sokféleségének felismerése azonban ezt a kényelmes felosztást is megszünteti. Az agresszió is hozzá tartozik. A vágy is. A nevetségesség is.

A Mágikus Színház ezért nem kellemes önismereti kirándulás. Hallernek olyan részeit is látnia kell, amelyeket korábban nem akart magáénak tekinteni.

A legfontosabb jelenetek egyike Hermine halálához kapcsolódik. Haller olyan helyzetbe kerül, amelyben féltékenysége, birtoklási vágya és halálképzetei

összesűrűsödnek.

Az eseményt nem célszerű egyszerű realista gyilkosságként olvasni. A Mágikus Színház szabályai ekkorra már világosan eltérnek a hétköznapi valóságtól. A jelenet inkább Haller egyik legsötétebb lehetőségének megjelenése. Mégis van következménye.

Ez lényeges. Hesse nem azt mondja, hogy ha minden csak személyiségrész és játék, akkor semminek nincs súlya. Hallernek szembe kell néznie azzal, amit tett, vagy legalábbis azzal, amit saját lelkének színpadán megtett. Itt jelenik meg Mozart.

Mozart a regényben jóval több történelmi zeneszerzőnél. Haller számára szellemi tekintély, de a Mágikus Színházban éppen azzal zavarja össze, hogy nem úgy viselkedik, ahogyan egy emelkedett klasszikus génusztól várná. Nevet. Ez a nevetés Haller számára szinte sértés. Ő megszokta, hogy Mozartot komolyan kell venni. Mozart azonban nem Haller komolyságát igazolja, hanem kineveti. Ez talán a regény legfontosabb pillanata.

Haller egész életében szenvedett attól, hogy a világ nem felel meg eszményeinek. A Mágikus Színház végén azonban kiderül, hogy nemcsak a világgal van probléma. Haller nem tud nevetni. Nem tud saját tragédiájától

távolságot tartani. A humor itt filozófiai jelentőséget kap. Aki képes nevetni önmagán, az felismeri, hogy saját személyisége nem abszolút.

Ez Hesse számára különösen fontos felismerés lehetett. Saját életében is hajlamos volt válságait végletesen megélni. Levelei sokszor mutatják, milyen erősen tudott egy-egy állapotba belemerülni. A *pusztai farkas* egyik önkritikus gesztusa éppen az, hogy ezt a végletességet komikus fénybe állítja. Harry Haller intelligens, művelt és valóban szenvedő ember. De néha nevetséges is. Ez nem kisebbíti szenvedését. Inkább emberibbé teszi. A regény végén Haller nem gyógyul meg. Nem találja meg végleges önmagát, és nem jut el a *Sziddhártha* nyugalomához. Valami fontosabbat tanul meg. Azt, hogy még tanulnia kell. A Mágikus Színház ezért nem beavatási szertartás, amelynek végén a hős eléri a bölcsességet. Inkább első lecke. Haller rájön, hogy személyisége nem lezárt mű. Lehet még másképpen rendezni. Lehet másképpen szeretni, másképpen hallgatni zenét, másképpen viszonyulni saját múltjához. És talán egyszer nevetni is lehet rajta. Ez a lezárás különbözteti meg *A pusztai farkast* attól a sötét könyvtől, amelynek sokan később olvasták. A történet nem az öngyilkosságba fut. Nem is megváltásba. Hanem nyitva

marad. Harry Haller még mindig ugyanaz az ember, aki a könyv elején volt, de már nem tud ugyanúgy hinni abban, hogy pontosan tudja, ki ő. Ez kevésnek tűnhet. Hesse számára azonban ez volt az első feltétele annak, hogy valaki tovább éljen.

HÁTTÉRGYÁR

17. 1927 - Egy könyv rossz időben

A pusztai farkas 1927-ben jelent meg, abban az évben, amikor Hermann Hesse betöltötte ötvenedik életévét. A két esemény szinte elválaszthatatlanul összekapcsolódott. Hesse olyan regényt adott ki közvetlenül saját jubileuma előtt, amelynek középpontjában egy hozzá hasonló korú férfi áll, aki az ötvenedik születésnapot végső határként érzékeli, és saját életének folytathatóságában sem biztos.

A regény megjelenésének pillanata azonban nem kedvezett annak, hogy az olvasók feltétlenül azt lássák benne, amit Hesse a legfontosabbnak gondolt. Németországban az 1920-as évek közepére valamelyest stabilizálódott a helyzet az infláció, a forradalmi válságok és az első háború utáni politikai megrázkódtatások után. A weimari köztársaság rövid, viszonylag nyugodtabb időszakát élte, miközben Berlin és más nagyvárosok kulturális élete olyan intenzitással működött, amelyből a későbbi emlékezet gyakran egész korszakot formált.

Jazzklubok, mozik, revük, modern építészet, új női szerepek, rádió, tömegkultúra és politikai kísérletek alakították át a városi életet. A háború előtti világ már

nem térhetett vissza változatlanul, de azt még kevesen tudhatták, milyen rövid lesz ez az átmeneti stabilitás. Hesse regénye egy olyan pillanatban született, amikor a régi és új világ közötti feszültség különösen jól láthatóvá vált.

Harry Haller ebbe az új modernségbe nem tud belépni. A jazz, a tánc, a mozihoz és rádióhoz hasonló új tömegkulturális formák nem lelkesítik, hanem inkább megerősítik benne az érzést, hogy saját kora idegenné vált számára. Ebben az értelemben a regény nagyon pontos korrajz is, még akkor is, ha Hesse elsősorban személyes és lelki válságról írt.

Az első olvasók azonban könnyen a legsötétebb rétegekre figyeltek. Harry Haller öngyilkossági gondolatai, magánya és önmegvetése olyan erősen jelennek meg a könyvben, hogy a későbbi fordulatok könnyen háttérbe szorulhattak. Aki csak a regény első felére figyelt, egy kétségbeesett ember vallomását láthatta benne.

Hesse ezt félreértésnek tartotta. Nem azért írta meg Hallert, hogy példaképpé tegye a kétségbeesést, és nem azért beszélt az öngyilkosság lehetőségéről, hogy a reménytelenséget igazolja. A regény szerkezete éppen

ellenkező irányba halad: Hallernek saját merev önképét kell felismernie és meghaladnia, még ha ez a folyamat a történet végén messze nem is fejeződik be.

A probléma abból fakadt, hogy Hesse könyve valóban hitelesen ábrázolta a kétségbeesést. Nem kívülről beszélt róla, hanem olyan ember tapasztalatából, aki maga is ismerte a halálvágyat, a magányt és a saját életének értelmetlenségétől való félelmet. Emiatt a regény sötétsége nem pusztán irodalmi díszlet volt, az olvasók pedig könnyen azonosultak vele anélkül, hogy elfogadták volna Hesse későbbi válaszait.

Ez a probléma végigkísérte *A pusztai farkas* későbbi történetét is. Sok olvasó éppen azt szerette benne, amit Hesse meghaladandó állapotnak tekintett. A magányos farkas képe romantikus önazonossággá vált, holott a regény egyik fő gondolata éppen az volt, hogy ez az önkép téves és korlátozó.

1927 ugyanakkor más okból is különös év lett Hesse életében. Ekkor jelent meg Hugo Ball róla írt életrajza is. Ball könyve ötvenedik születésnapjára készült, és olyan portrét rajzolt róla, amely még nem ismerhette a későbbi Hesse-képet.

Ez teszi a könyvet ma rendkívül értékké. Ball nem Nobel-díjas klasszikust látott maga előtt, hanem egy ötvenéves író, akinek pályája fontos, de korántsem lezárt szakaszban volt. Nem tudhatta, hogy Hesse még megírja a *Narziss és Goldmundot*, a *Kelet utazását* vagy *Az üvegyöngyjátékot*, és azt sem, hogy élete végére a német nyelvű irodalom egyik legismertebb alakja lesz.

Ball számára Hesse elsősorban olyan író volt, akinek egész életét meghatározta a kívülállás és a belső szabadság keresése. Jól érzékelte azt is, hogy e lázadás mögött mennyire erősen jelen maradt a protestáns neveltetés komolysága. Hesse elhagyhatta gyermekkorának vallási világát, de az élet értelmének kérdését soha nem tudta elhagyni.

Ball könyvének megjelenése különös ellenpontja lett *A pusztai farkasnak*. Az életrajz megpróbálta egységes történetbe rendezni Hesse életét, miközben a regény éppen azt állította, hogy az emberi személyiség nem rendezhető ilyen könnyen egyetlen történeté.

Ball ráadásul alig élhette túl a könyv megjelenését. 1927 szeptemberében meghalt. Hesse ötvenedik születésnapjának éve így egy közeli barát elvesztésének éve is lett.

Ball halála azért is súlyos veszteség volt, mert kapcsolatuk jóval túlterjedt az irodalmi ismeretségen. Mindketten olyan európai értelmiségiek voltak, akik az első világháború után megpróbálták újragondolni saját kapcsolatukat a kultúrával. Ball útja egyre inkább a kereszténység felé vezetett, Hesse útja pedig továbbra is több hagyomány között maradt nyitva, de közös volt bennük a háború előtti magabiztossággal szembeni bizalmatlanság.

Hesse ötvenedik születésnapját a nyilvánosság ünnepelte, ő maga azonban nem feltétlenül élte meg egyszerű diadalként. Az évfordulós figyelem éppen abban az időszakban találta meg, amikor magánéletében továbbra is sok volt a bizonytalanság, második házassága pedig lényegében felbomlott.

Ruth Wengerrel való kapcsolatát végül hivatalosan is lezárták. A házasság rövid ideig tartott, és Hesse ismét egyedül maradt. Ebben a helyzetben különösen ironikusnak tűnhetett, hogy kívülről egy sikeres, ünnepelt író életét látták, miközben ő maga éppen saját identitásának egyik legnagyobb válságát írta meg.

A pusztai farkas tehát nem valamiféle jubileumi összegzésként született. Inkább nyitott kérdésként.

Hesse ötvenévesen nem azt írta meg, mire jutott addigi életében, hanem azt, hogy mennyi bizonytalanság maradt még benne.

A következő évek azonban lassan eltávolították saját regényének világától. Hesse új művekbe kezdett, személyes élete is változott, és a hatvanas éveihez közeledve már más kérdések foglalkoztatták. Harry Haller egyre inkább egy korábbi életszakasz lenyomata lett. A könyv viszont nem maradt ott, ahol szerzője hagyta.

Az 1930-as és 1940-es évek Európája egészen más történelmi környezetet teremtett, a fasizmus, a második világháború és Németország összeomlása pedig új jelentést adott Hesse humanizmusának és politikai távolságtartásának. *A pusztai farkas* azonban még ekkor sem vált olyan kultikus művé, amilyennek ma ismerjük. Ehhez egy másik kontinens és egy másik nemzedék kellett. Az igazán különös történet csak évtizedekkel az első kiadás után kezdődött el.

18. A könyv, amely negyven évvel később született újjá

Hermann Hesse hosszú életének egyik legkülönösebb fordulata az volt, hogy időskorára olyan nemzedék fedezte fel magának, amelyhez életkor, társadalmi háttér és kulturális tapasztalat alapján alig kapcsolódott. Az 1960-as évek amerikai fiataljai közül sokan úgy olvasták könyveit, mintha közvetlenül hozzájuk szólnának, holott *A pusztai farkas* megjelenésekor szüleik közül is sokan még gyerekek voltak.

Hesse amerikai recepciója nem egyik napról a másikra alakult ki. Műveit korábban is ismerték angol nyelven, de igazi áttörése az 1950-es évek végétől és különösen a következő évtizedben következett be. Egyre több fiatal olvasó találta meg a *Sziddhárthát*, a *Demiant* és *A pusztai farkast*, majd egymásnak ajánlották őket egyetemeken, közösségekben és az ellenkultúra köreiben.

A jelenség első pillantásra meglepő. Hesse 1877-ben született egy német protestáns misszionáriuscsaládba, klasszikus zenét szeretett, életének jelentős részét svájci falvakban töltötte, és nem volt sem politikai forradalmár, sem a modern tömegkultúra lelkes híve. Az amerikai ellenkultúra fiataljai viszont rockzenét hallgattak,

tiltakoztak a vietnami háború ellen, megkérdőjelezték a szülői nemzedék társadalmi normáit, érdeklődtek a keleti vallások iránt, és sokan pszichedelikus szerekkel is kísérleteztek.

Mégis számos olyan kérdésben találtak Hesse műveiben saját problémáikra, amelyeket az író egészen más történelmi környezetben fogalmazott meg. Az egyén és társadalom konfliktusa, a hagyományos tekintélyek megkérdőjelezése, a keleti spiritualitás iránti érdeklődés, a polgári életformával szembeni idegenkedés és az identitás átalakításának lehetősége mind közvetlenül kapcsolódott az 1960-as évek fiataljainak tapasztalataihoz.

A *pusztai farkas* különösen alkalmas volt erre az újraértelmezésre. Harry Haller kívülállása, megvetése a konvencionális társadalom iránt és a Mágikus Színház látomásos világa könnyen illeszkedett ahhoz a kulturális közeghez, amelyben az emberek tudatállapotok, alternatív életformák és újfajta közösségek iránt érdeklődtek.

A különbség azonban legalább olyan fontos volt, mint a hasonlóság. Haller közel ötvenéves, súlyosan önkritikus, magányos értelmiségi, aki alapvetően a

klasszikus európai kultúrából érkezik. Az amerikai olvasók jelentős része ezzel szemben húszéves volt, és éppen a szülők világából próbált kiszakadni.

A regény így sajátos generációváltáson ment keresztül. Hesse egy középkorú ember válságáról írt, az amerikai fiatalok azonban saját felnőtté válásuk könyvét látták benne. Haller magányos farkasa számukra nem feltétlenül az öncsalás jelképe lett, hanem a társadalmi konformizmussal szembeni ellenállásé.

Ez éppen az a félreértés volt, amelyet Hesse már korábban is tapasztalt. A regény kritikája szerint Hallernek meg kell haladnia a pusztai farkas önképét. A kultusz viszont sokszor éppen ezt az önképet emelte ki.

A magányos farkas romantikus figurája tökéletesen illeszkedett az ellenkultúra egy részének önértelmezéséhez. Az a fiatal, aki nem akar olyan életet élni, mint szülei, könnyen magára ismerhetett Haller kívülállásában, még akkor is, ha Hesse regénye valójában jóval kritikusabban viszonyult ehhez az attitűdhöz.

A *Sziddhártha* más módon segítette a Hesse-kultusz kialakulását. Az 1960-as évek Amerikájában rohamosan nőtt az érdeklődés a buddhizmus, hinduizmus és más ázsiai vallási hagyományok iránt. Hesse könyve olyan

keleti spirituális világot közvetített, amely könnyen befogadható volt azok számára is, akik nem rendelkeztek mélyebb vallástörténeti ismeretekkel.

Ebben azonban ismét volt félreértés. Hesse nem keleti guru volt, és *Sziddhártha* sem valamely buddhista vagy hindu tanítás egyszerű irodalmi átadása. Európai íróként használta fel a keleti hagyományokat saját problémáinak megfogalmazására. Az amerikai olvasók egy része viszont éppen azt értékelte benne, hogy alternatívát kínált a nyugati kereszténységgel és polgári kultúrával szemben.

A *Demian* szintén új életre kelt. A fiatal ember, aki megkérdőjelezi családja erkölcsi világát és saját útját keresi, tökéletesen illeszkedett a nemzedéki lázadás élményéhez. Az a mondat, hogy az embernek saját útját kell járnia, sokkal radikálisabb jelentést kapott az 1960-as évek Amerikájában, mint amelyet Hesse eredetileg tulajdoníthatott neki.

A kultusz mérete idővel magát Hessét is meglepte. Idős emberként hatalmas mennyiségű levelet kapott fiatal olvasóktól, akik személyes tanácsot vártak tőle, vagy úgy tekintettek rá, mint lelki vezetőre. Ez a szerep nem volt számára kényelmes.

Hesse egész életében óvakodott attól, hogy tanítványokat gyűjtsön vagy kész világnézetet kínáljon. Könyvei éppen arról szóltak, hogy az embernek saját tapasztalatán keresztül kell megtalálnia útját. Az olvasók egy része azonban ebből azt a következtetést vonta le, hogy Hesse tudja, merre vezet ez az út.

Az író és kultusza között ezért különös távolság alakult ki. Hesse sok szempontból valóban megfogalmazott olyan problémákat, amelyek az ellenkultúra számára fontosak lettek, de nem feltétlenül osztotta azokat a válaszokat, amelyeket fiatal olvasói választottak.

A pszichedelikus kultúrával való kapcsolat különösen jól mutatja ezt. A Mágikus Színház látomásos jeleneteit könnyű volt drogélmények irodalmi megfelelőjeként olvasni, holott Hesse könyvének pszichológiai és művészi háttere jóval korábbra nyúlt vissza. Az álom, a pszichoanalízis, a jungi gondolkodás és a modernista irodalmi kísérletezés sokkal közvetlenebb forrásai voltak e jeleneteknek.

A hatvanas évek azonban új jelentést adott nekik. Egy olyan korszakban, amikor Timothy Leary és mások a tudat kitágításáról beszéltek, Hesse Mágikus Színháza szinte előre megírt szimbólumnak tűnhetett. A regény

többértelműsége lehetővé tette, hogy egészen más kulturális tapasztalatokat is rávetítsenek.

Hesse neve idővel a rockkultúrában is megjelent. Az egyik legismertebb példa a Steppenwolf együttes, amely a hatvanas évek végének amerikai rockzenéjében vált ismertté. A név *A pusztai farkas* címének angol megfelelőjét idézte, még akkor is, ha az együttes tagjai és a névválasztás története nem jelentett valamiféle szoros Hesse-programot.

A Steppenwolf név azonban önálló kulturális életet kezdett élni. A „Born to Be Wild” sikere után olyan közönségekhez is eljutott, amelyek talán soha nem olvasták Hesse regényét. A cím így kiszakadt eredeti irodalmi összefüggéséből, és a szabadság, a kívülállás, a vad élet jelképévé vált.

Aligha lehetett volna nagyobb irónia. Hesse regénye részben arról szól, hogy a magányos farkas képe téves önazonosság, négy évtizeddel később pedig ugyanez a farkas lett a lázadás egyik vonzó kulturális emblémája.

A jelenség jól mutatja, hogyan változik meg egy mű jelentése, amikor kilép saját korából. A szerző szándéka fontos, de nem képes végleg ellenőrizni az olvasást. Egy könyv új történelmi helyzetekben új kérdésekre kezd

válaszolni, még akkor is, ha ezeket a kérdéseket szerzője soha nem tette fel.

Hesse esetében ez különösen látványos volt. Az első világháború utáni európai válság tapasztalatából olyan könyvek születtek, amelyek fél évszázaddal később az amerikai társadalom generációs konfliktusában kaptak új értelmet. A közös pont nem a politika vagy az életforma volt, hanem az idegenség érzése.

Harry Haller úgy érzi, nem tartozik saját korához. Az amerikai fiatalok jelentős része ugyanezt érezte a szülei által felépített társadalommal kapcsolatban. Ez az érzelmi rokonság erősebbnek bizonyult az életkori és történelmi különbségeknél.

A Hesse-kultusz a hetvenes években fokozatosan átalakult. Az ellenkultúra nagy korszaka véget ért, de Hesse könyvei nem tűntek el vele együtt. A *Sziddhártha*, a *Demian* és *A pusztai farkas* újabb nemzedékek olvasmányai lettek, immár nem ugyanabban a kulturális közegben.

Ez mutatja talán legjobban, hogy Hesse sikere nem magyarázható pusztán a hippikorszak divatjával. Ha csak annak terméke lett volna, könyvei vele együtt veszítették volna el jelentőségüket. Ehelyett újra és újra megtalálták

azokat az olvasókat, akik saját életükben ugyanazokkal az alapvető kérdésekkel találkoztak.

Hová tartozom? Mennyiben vagyok az, akinek mások látnak? Lehet-e újrakezdeni? Mi történik, ha nem érzem otthon magam abban a társadalomban, amelyben élek? Hol húzódik a szabadság és a magány határa? Ezek a kérdések nem az 1920-as évekhez tartoztak kizárólag, és nem is az 1960-as évekhez.

Hesse ezért élte túl saját kultuszát is. A Steppenwolf zenekar történeti korszakhoz kötődik, az amerikai ellenkultúra pedig régen történelmi fejezetté vált, Harry Haller problémája azonban nem tűnt el velük. Talán éppen azért nem, mert Hesse végül nem adott neki kész választ. A regény végén Harry nem tudja, hogyan kell élni. Csak azt tudja, hogy eddig rosszul tette fel a kérdést.

Száz évvel *A pusztai farkas* megjelenése után ezért nem az a legérdekesebb, hogy Hesse mennyire pontosan írta le saját korát. Inkább az, hogy egy másik korszak olvasói újra és újra magukra ismertek benne. A farkas időközben sokféle jelentést kapott. A magány azonban ismerős maradt.

Utószó - Száz évvel később

Száz év hosszú idő egy regény életében. 1927-ben, amikor *A pusztai farkas* megjelent, Európa még az első világháború utáni renddel küszködött, az Egyesült Államok pedig messze volt attól a társadalmi és kulturális konfliktustól, amely majd az 1960-as éveket meghatározza. Hermann Hesse maga sem tudhatta, milyen különös utóélete lesz könyvének. Azt még kevésbé sejthette, hogy Harry Haller alakja egy évszázaddal később is felismerhető marad.

A világ természetesen gyökeresen megváltozott. Más technikával kommunikálunk, más ritmusban élünk, a kulturális határok jóval átjárhatóbbak, és az a polgári Európa, amelyet Hesse ismert, régen eltűnt. Mozartot ma ugyanúgy hallgathatjuk egy telefonon, mint egy koncertteremben, a jazz pedig már régen nem botrányos újdonság. Haller és Hermine világa történelmi távolságba került.

A regény központi kérdései mégsem tűntek el. Az ember továbbra is képes idegennek érezni magát saját környezetében. Továbbra is felépíthet olyan identitást, amely egyszerre védi és bezárja. Továbbra is előfordul, hogy valaki saját magányát különlegessége

bizonyítékának tekinti, miközben ugyanettől a magánytól szenved.

A 21. század egyik paradoxona éppen az, hogy soha nem volt ennyire könnyű kapcsolatba lépni másokkal, és közben a magány tapasztalata sem tűnt el. Az ember folyamatosan jelen lehet közösségi terekben, mégis érezheti úgy, hogy valójában sehová sem tartozik. Ebben az értelemben Harry Haller helyzete meglepően modern. Ő könyvek, szobák és saját gondolatai közé zárja magát; a mai ember más eszközökkel teheti ugyanezt.

Hesse azonban nem a technikáról írt, hanem arról a hajlamról, amely az embert arra ösztönzi, hogy saját identitását merev történetté alakítsa. Haller azt mondja magáról: magányos vagyok, kívülálló vagyok, más vagyok, mint a többiek. Ezek a mondatok egy ideig magyarázatot adnak életére, később azonban megakadályozzák abban, hogy változzon.

Ez a probléma ma talán még láthatóbb. A modern társadalom sokkal több lehetőséget kínál az önmeghatározásra, de ezzel együtt erősebbé is válhat az igény, hogy az ember pontosan megmondja, ki ő. Foglalkozások, életmódok, kulturális ízlések és közösségi szerepek egész rendszere áll rendelkezésre ahhoz, hogy

valaki önmagát elhelyezze a világban. Hesse regénye arra emlékeztet, hogy minden ilyen meghatározás részleges. Az ember több annál, amit éppen mond magáról.

Ez nem feltétlenül felszabadító gondolat. A stabil identitás biztonságot ad. Ha valaki tudja, hogy milyen ember, azt is könnyebben tudja, hogyan kell viselkednie. A személyiség sokféleségének felismerése ezzel szemben bizonytalanságot hoz.

Haller éppen ezért ragaszkodik annyira a farkashoz. A farkas szenvedést jelent, de világos képet is. Ha ő pusztai farkas, akkor magánya érthető. Ha viszont személyiségében sokféle lehetőség létezik, akkor már felelőssége is van abban, melyiknek enged teret.

Hesse száz évvel ezelőtti felismerése ebből a szempontból ma is radikális. Nem azt mondja, hogy az embernek meg kell találnia egyetlen valódi önmagát. Inkább azt, hogy saját személyisége sokkal kevésbé végleges, mint hinni szeretné.

Ez különösen érdekes az öregedés szempontjából. A *pusztai farkas* nem fiatal ember könyve. Harry Haller válsága éppen attól erős, hogy sok évtized tapasztalata áll mögötte. Nem az a problémája, hogy még nem tudja,

ki lesz. Inkább az, hogy túlságosan biztos benne, ki lett.

Az ötvenedik életév Hesse számára határnak tűnt. Ma az ötven év sok társadalomban egészen mást jelent, mint 1927-ben. Az életkilátások hosszabbak, a munkával, családdal és párkapcsolatokkal kapcsolatos pályák is sokkal kevésbé egyenesek. A középkorúság válsága azonban nem tűnt el. A kérdés ugyanaz maradt: mennyire képes az ember megváltozni akkor, amikor már hosszú múlt áll mögötte?

Hesse válasza nem egyszerű biztatás. Nem állítja, hogy bárki bármikor teljesen új emberré válhat. Haller múltja nem törlődik el, ahogyan Hesse múltja sem tűnt el attól, hogy Montagnolába költözött vagy táncolni tanult. A változás inkább abban áll, hogy az ember hajlandó-e másképpen látni saját történetét.

Ezért olyan fontos a humor a regény végén. A nevetés lehetőséget teremt arra, hogy az ember egy pillanatra ne teljesen azonosuljon saját tragédiájával. Nem semmisíti meg a szenvedést, de távolságot ad hozzá.

Ez ma is ritka képesség. Az önazonosság modern kultúrája sokszor azt sugallja, hogy az embernek komolyan kell vennie mindazt, amit önmagáról érez. Hesse ezzel szemben azt mutatja, hogy a túlzott

komolyság is veszélyes lehet. Harry Haller nem azért téved, mert szenvedése hamis. Azért téved, mert szenvedését végleges igazságnak tekinti önmagáról.

A regény kulturális konfliktusa szintén megmaradt, még ha szereplői megváltoztak is. Haller a magas kultúrát állítja szembe a modern tömegkultúrával. Mozart az egyik oldalon, jazz a másikon. Számára a kettő eleinte szinte erkölcsi ellentét.

A 21. század kulturális világa ennél sokkal összetettebb. A magas és populáris kultúra határai elmosódtak, műfajok keverednek, és ugyanaz az ember hallgathat klasszikus zenét, elektronikus zenét és rockot anélkül, hogy ebben ellentmondást látna. A hessei kérdés azonban tovább él: mennyire használjuk ízlésünket arra, hogy mások fölé helyezzük magunkat? A kulturális elitizmus nem tűnt el. Csak új formákat kapott.

Hesse kritikája ezért nem Mozart vagy Goethe ellen irányul. Ő maga mélyen szerette mindkettőt. A probléma akkor kezdődik, amikor a műveltség önigazolássá válik. Ha valaki saját ízlését nemcsak esztétikai, hanem emberi értékének bizonyítékeként használja, ugyanabba a csapdába kerülhet, mint Haller.

A regény másik különösen időszerű kérdése az idegenség. Haller úgy érzi, nem érti saját korát. A világ gyorsabban változik, mint ahogyan ő követni tudja. A zene, a társasági élet, a politikai nyelv és a technikai modernség mind távolodik attól, amit ő természetesnek tekint.

Ez a tapasztalat szinte minden nemzedéket utolér. Az ember egy bizonyos életkor után észreveheti, hogy a világ kulturális ritmusa már nem hozzá igazodik. Új szavak, új technikák, új viselkedési normák jelennek meg, amelyekben a fiatalabbak természetesen mozognak, ő pedig idegennek érzi magát. Haller válasza kezdetben a megvetés. Hesse azt mutatja meg, hogy ez a legegyszerűbb és legveszélyesebb reakció. Aki mindent értéktelennek nyilvánít, amit nem ért, lassan saját múltjának foglyává válik.

Ez talán a regény egyik legfontosabb üzenete száz évvel később. Nem az a feladat, hogy minden új dolgot ünnepeljünk. Hermine sem azt akarja Hallerrel elhitetni, hogy a jazz jobb Mozartnál. Inkább azt tanítja meg neki, hogy az idegenség nem azonos az értéktelenséggel.

Hesse saját élete ebben a tekintetben különös példát kínál. A férfi, aki a modern tömegkultúra jelentős

részével szemben bizalmatlan volt, végül maga vált az egyik legfontosabb ellenkulturális szerzővé. Könyveit olyan fiatalok tették kultikussá, akik életmódját ő sokszor nehezen értette volna. Ez nem egyszerű irodalomtörténeti irónia. Azt mutatja, hogy egy könyv jelentése soha nem marad teljesen szerzőjének tulajdona.

A *pusztai farkas* százéves története ezért két különböző könyvet is magában foglal. Van az 1927-es regény, amelyet egy ötvenhez közeledő európai író írt saját válságából. És van az a könyv, amelyet nemzedékek olvastak újra saját problémáik alapján. E kettő nem mindig azonos.

A hatvanas évek fiataljai például gyakran azt a magányos lázadót szerették Harry Hallerben, akit Hesse valójában kritikával szemlélt. A farkast emblémává tették, miközben a regény egyik központi felismerése éppen az, hogy a farkas csak leegyszerűsítő önkép. Mégsem lehet azt mondani, hogy rosszul olvasták a könyvet. Inkább mást kerestek benne. Ez minden tartós irodalmi mű sorsa.

Az olvasó nem üres kézzel érkezik. Saját korát, tapasztalatait, félelmeit és vágyait viszi magával. Egy százéves regény akkor marad életben, ha képes

befogadni ezeket az új kérdéseket anélkül, hogy teljesen elveszítené eredeti jelentését. A *pusztai farkas* ezt a próbát kiállta. Talán azért, mert Hesse nem egy korszak politikai programját írta meg, hanem olyan feszültségeket, amelyek újra és újra megjelennek az emberi életben. Szabadság és kötődés. Magány és közelség. Szellem és test. Múlt és jelen. Komolyság és játék. Identitás és változás. Ezeket Hesse kezdetben gyakran ellentéteknek látta, később pedig egyre inkább azt kereste, hogyan férhetnek meg egymás mellett.

A *pusztai farkas* ebből a szempontból nem kész válasz, hanem átmeneti állomás. Hesse későbbi művei másképpen közelítik meg ugyanazokat a problémákat, de Harry Haller története azért marad különleges, mert itt a konfliktus még nyers és személyes. Nem bölcs ember beszél vissza életére. Egy válságban lévő ember próbálja kideríteni, van-e még előtte valami.

Ezért félrevezető lenne a regényt pusztán sötét könyvnek nevezni. A kétségbeesés valóban jelen van benne, de a történet végső mozdulata nem a halál felé vezet. A tanulás felé vezet.

Harry Haller kudarcot vall a Mágikus Színházban. Nem érti meg rögtön a játékot, nem lesz egyszerre bölcs

és szabad. De felismeri, hogy még tanulhat. Ez a mondat talán többet jelent minden látványos megváltásnál. Az ember ötvenévesen sincs készen. Száz évvel *A pusztai farkas* megjelenése után ez maradhat a könyv egyik legtartósabb felismerése. Hesse nem azt ígéri, hogy minden válságból van egyszerű kijárat. Azt mutatja meg, hogy az ember saját önmagáról alkotott története sem végleges. Harry Haller azzal kezdi útját, hogy pusztai farkasnak nevezi magát. A végére már ezt sem tudja biztosan. És talán éppen ezért van esélye arra, hogy tovább éljen.

Hermann Hesse életének és A pusztai farkas történetének kronológiája

1877. július 2.

Hermann Hesse megszületik a württembergi Calwban. Családja mind apai, mind anyai ágon szorosan kötődik a protestáns misszió világához. Anyai nagyapja, Hermann Gundert Indiában dolgozott misszionáriusként és nyelvészként, Hesse édesanyja pedig Indiában született.

1881-1886

A család Bázelen él. Hesse később is erősen kötődik Svájcban, amely felnőtt életének legfontosabb földrajzi közege lesz.

1886

A család visszatér Calwba. Hesse gyermekkorának városa később több művében átalakított formában, Gerbersau néven jelenik meg.

1891

Hesse bekerül a maulbronni evangélikus szemináriumba. A nagy múltú iskola magas színvonalú oktatást biztosít, de szigorú rendje egyre nehezebben összeegyeztethető a kamasz Hesse személyiségével.

1892

Megszökik Maulbronnból. A következő hónapokban súlyos lelki válságba kerül, és öngyilkossági kísérletet követ el. Bad Bollban, majd Stettenben kezelik.

1893

Cannstattban folytatja tanulmányait, de hamarosan végleg elhagyja a hagyományos iskolarendszert. Rövid ideig apja mellett dolgozik, majd toronyórákészítő műhelyben próbálkozik.

1895

Tübingenben könyvkereskedősegéd lesz. Munka után rendszeresen olvas és ír; ezekben az években alakítja ki saját, nagyrészt önképzésen alapuló műveltségét.

1899

Megjelennek első önálló kötetei. Ugyanebben az évben Bázélbe költözik, ahol ismét könyvkereskedőként dolgozik.

1904

Megjelenik a *Peter Camenzind*, amely meghozza Hesse első jelentős irodalmi sikerét. Feleségül veszi Maria Bernoullit, és Gaienhofenben telepednek le.

1905

Megszületik első fiuk, Bruno.

1906

Megjelenik a *Kerék alatt*. A regény jelentős részben Hesse saját iskolai tapasztalataiból táplálkozik, de nem önéletrajz.

1907

A család saját házba költözik Gaienhofenben. Hesse ekkorra már hivatásos íróként él.

1909

Megszületik második fia, Heiner.

1911

Megszületik harmadik fia, Martin. Hesse Hans Sturzenegger festővel hosszabb ázsiai utazást tesz, amelynek során Ceylont, Malájföldet és Szumátrát is érinti.

1912

A család elhagyja Gaienhofent, és Bern közelébe költözik.

1914

Kitör az első világháború. Hesse katonai szolgálatra jelentkezik, de egészségi állapota miatt nem kerül a frontra. Később hadifoglyokat segítő munkában vesz részt. Háborús publicisztikájában az értelmiségieket a nacionalista gyűlölet elutasítására szólítja fel.

1916

Hesse életének egyik legsúlyosabb válságos éve. Meghal az apja, egyik fia beteg, házassága súlyos problémákkal küzd. Josef Bernhard Lang pszichoanalitikus kezelésébe kerül.

1917-1918

Megírja a *Demiant*. A regényben erősen megjelennek a pszichoanalízis és a személyiség többféleségének kérdései.

1919

Emil Sinclair álnéven megjelenik a *Demian*. Hesse elhagyja Bernt, és a Ticino kantonban fekvő Montagnolába költözik. A Casa Camuzziban kezd új életet.

1920

Megjelenik a *Klingsor utolsó nyara*. Hesse egyre rendszeresebben fest akvarelleket.

1922

Megjelenik a *Sziddhártha*. A műben az indiai vallási és filozófiai hagyományok Hesse európai önvizsgálatának eszközévé válnak.

1923

Hesse lemond korábbi német állampolgárságáról, majd a következő évben megszerzi a svájci állampolgárságot.

1924

Feleségül veszi Ruth Wengert. A házasság azonban kezdettől jelentős részben különélésre épül, és hamarosan válságba kerül.

1924-1926

Hesse mind többet tartózkodik Zürichben. Fiatalabb társaságokkal találkozik, táncolni tanul, modern zenét és éjszakai életet ismer meg. Ezeknek az éveknek számos tapasztalata később *A pusztai farkas* világában jelenik meg.

1925-1926

Egyre erősebben foglalkoztatja az öregedés, az ötvenedik életév közeledése és az öngyilkosság lehetősége. Megszületnek azok a szövegek és feljegyzések, amelyekből fokozatosan kialakul Harry Haller alakja.

1927

Megjelenik *A pusztai farkas*. Július 2-án Hesse betölti ötvenedik életévét. Ugyanebben az évben jelenik meg barátja, Hugo Ball nagy Hesse-életrajza.

1927. szeptember

Hugo Ball meghal. Hesse számára különösen fájdalmas veszteség, mivel az előző években szoros szellemi és személyes kapcsolat alakult ki közöttük.

1927-1928

Ruth Wengerrel kötött házassága végleg felbomlik. Hesse életének középső nagy válságkorszaka lezárulni kezd.

1930

Megjelenik a *Narziss és Goldmund*. Hesse a szellemi és érzéki élet konfliktusát új szereplőkön keresztül gondolja tovább.

1931

Feleségül veszi Ninon Dolbint, aki élete végéig társa marad. Hesse a montagnolai Casa Rossába költözik.

1932

Megjelenik *A Kelet utazása*.

1933 után

A náci hatalomátvételt követően Hesse Svájcban figyeli Németországot. Segítséget nyújt üldözött szerzőknek, levelezik olvasóival, miközben politikai pártokhoz és mozgalmakhoz továbbra sem csatlakozik.

1943

Megjelenik *Az üveggyöngyjáték*, Hesse egyik legnagyobb szabású és utolsó regénye.

1946

Hermann Hesse irodalmi Nobel-díjat kap. Ugyanebben az évben megkapja a Goethe-díjat is. A második világháború után a német nyelvű kultúra egyik erkölcsi tekintélyévé válik.

1950-es évek

Hesse művei egyre szélesebb nemzetközi közönséghez jutnak el. Az Egyesült Államokban megkezdődik az a recepciós folyamat, amely néhány évvel később valódi kultusszá növekszik.

1962. augusztus 9.

Hermann Hesse Montagnolában meghal. Nyolcvanöt éves volt.

1960-as évek

Az amerikai és nyugat-európai fiatalok tömegesen fedezik fel a *Demiant*, a *Sziddhárthát* és *A pusztai farkast*. Hesse olyan nemzedék kultikus szerzőjévé válik, amelynek politikai és kulturális környezetét már nem ismerhette személyes tapasztalatból.

1967

Megalakul az a rockegyüttes, amely hamarosan a Steppenwolf nevet veszi fel. A név Hesse regényének angol címével azonos, és rövid idő alatt önálló popkulturális jelentést kap.

1968

A Steppenwolf együttes „Born to Be Wild” című dala nemzetközi siker lesz. A „Steppenwolf” név egyre szélesebb közönség számára kapcsolódik a szabadság, a lázadás és a konvenciókból való kitörés képéhez, amely jelentősen eltér Hesse regényének összetettebb farkasszimbólumától.

1970-es évek

Az ellenkultúra nagy hullámának lecsengése után Hesse amerikai népszerűsége mérséklődik, művei azonban nem tűnnek el. A *Sziddhártha*, a *Demian* és *A pusztai farkas* újabb fiatal olvasónemzedékek könyveivé válnak.

2000-es és 2010-es évek

Hesse művei továbbra is rendszeresen megjelennek új kiadásokban és fordításokban. A kutatás egyre nagyobb hangsúlyt helyez a pszichoanalízis, az identitás, a vallásközi kapcsolatok, valamint az amerikai recepció kérdéseire.

2027

Száz éve jelent meg *A pusztai farkas*. A regény már régen elszakadt az 1927-es német irodalmi közegtől, de Harry Haller magánya, identitásválsága és saját korával való konfliktusa továbbra is új olvasatokat tesz lehetővé.

Hermann Hesse fontosabb művei

Hesse életműve jóval nagyobb annál, hogy valamennyi verseskötetet, elbeszélést, esszét és levelezéskötetet felsoroljuk. Az alábbi válogatás azokat a műveket tartalmazza, amelyek leginkább kapcsolódnak életének és gondolkodásának ahhoz az ívéhez, amely *A pusztai farkas* megszületéséhez vezetett, illetve amelyek későbbi pályájának fontos állomásai.

Peter Camenzind (1904). Hesse első nagy sikere. Az önmagát kereső fiatalember, a természet és a modern civilizáció ellentéte, valamint az otthon elhagyásának és újbóli felfedezésének motívuma már számos későbbi Hesse-témát előlegez.

Kerék alatt (1906). A tehetséges Hans Giebenrath története Hesse maulbronni és iskolai tapasztalataiból is merít. Az egyéni személyiség és a teljesítményközpontú oktatási rendszer konfliktusának egyik legismertebb irodalmi feldolgozása.

Gertrud (1910). A művészet, szerelem és személyes elszigeteltség kérdéseit vizsgáló regény. Hesse zene iránti érdeklődésének is fontos dokumentuma.

Rosshalde (1914). Egy széteső házasság története, amely Hesse saját gaienhofeni életének problémái felől is olvasható. A művészi szabadság és a családi kötelesség konfliktusa központi helyet kap benne.

Demian (1919). Emil Sinclair fejlődésregénye, amelyben a pszichoanalitikus gondolkodás, az egyéniség felszabadítása és a jó-rossz hagyományos felosztásának megkérdőjelezése kap fontos szerepet.

Klingsor utolsó nyara (1920). Az intenzív életvágy, a festészet, az elmúlás és a dél-svájci táj egyszerre jelenik meg benne. A montagnolai korszak egyik legszemélyesebb műve.

Sziddhártha (1922). Indiai környezetben játszódó regény az egyéni tapasztalat, a bölcsesség és a lelki út kérdéseiről. Hesse egyik világszerte legtöbbet olvasott művévé vált.

A pusztai farkas (1927). Harry Haller középkorú válságának története, amelyben az önéletrajzi elemek, a pszichoanalízis, a modern városi kultúra és a személyiség sokféleségének kérdései találkoznak.

Narziss és Goldmund (1930). Két eltérő életforma, a szellemi és az érzéki lét találkozása és szétválása. A

regény több szempontból folytatja azt a problémát, amely *A pusztai farkasban* ember és farkas, szellem és test konfliktusaként jelent meg.

A Kelet utazása (1932). Rövid, többretegű mű az emlékezetről, közösségről és szellemi útról. Valóság és képzelet határa itt is bizonytalanná válik.

Az üveggyöngyjáték (1943). Hesse utolsó nagy regénye. A szellemi elit, a kultúra öncélúsága és az élettől való elszakadás problémáját egy elképzelt jövőbeli rend történetén keresztül vizsgálja.

Felhasznált és ajánlott irodalom

A könyv elkészítéséhez többféle forrást kellett egymás mellé helyezni. Hesse saját művei és levelei adják a személyes és irodalmi alapot, a kortárs Hugo Ball nézőpontja azért különösen fontos, mert még nem a későbbi Nobel-díjas klasszikust látta Hessében, a modern életrajzok pedig már a teljes pálya ismeretében értékelik az 1920-as évek válságát. A különböző nézőpontok használata azért is szükséges, mert Hesse maga sokszor alakította át saját múltját az emlékezés és az irodalom eszközeivel.

Hermann Hesse művei és levelezése

Hesse, Hermann: A pusztai farkas. A kötet magyar kiadásai a jelen könyv regényértelmező részeinek legfontosabb forrásai. A magyar műcímeket és a regény fogalomhasználatát lehetőség szerint a magyar kiadásokhoz igazítottuk.

Hesse, Hermann: Der Steppenwolf. Az eredeti német szöveg különösen az olyan részek ellenőrzéséhez fontos, ahol a fogalmak jelentésárnyalata vagy a magyar fordítás többféle lehetőséget kínál.

Hesse, Hermann: Gesammelte Briefe. Hesse levelezése nélkül nehezen rekonstruálható az 1920-as évek személyes válsága, Ruth Wengerhez fűződő kapcsolata, az öregedéssel kapcsolatos szorongása, valamint a *Pusztai farkas* keletkezésének lelki háttere. A levelek használatakor ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy pillanatnyi lelkiállapotokat rögzítenek, ezért nem minden kijelentés tekinthető Hesse tartós álláspontjának.

Hesse, Hermann: Demian. A személyiség többféleségének, az árnyék elfogadásának és az örökölt erkölcsi kategóriák megkérdőjelezésének fontos előzménye.

Hesse, Hermann: Sziddhártha. Különösen a keleti gondolkodáshoz való viszony, az ellentétek egysége és az egyéni tapasztalat kérdése szempontjából fontos.

Hesse, Hermann: Kerék alatt. A maulbronni iskola, a nevelés és a fiatal ember autonómiájának kérdései miatt kapcsolódik Hesse életrajzához.

Kortársi forrás

Ball, Hugo: Hermann Hesse. Sein Leben und sein Werk. 1927.

Hugo Ball könyve a jelen munka egyik legértékesebb forrása. Különlegessége abból fakad, hogy nem utólagos,

lezárt életműről szóló monográfia. Ball abban az évben írta meg és jelentette meg Hesse életrajzát, amikor *A pusztai farkas* is megjelent, és amikor az író betöltötte ötvenedik életévét.

Ball személyesen ismerte Hessét, ezért számos olyan vonást érzékelt, amely egy későbbi életrajzíró számára már történelmi dokumentumokon keresztül hozzáférhető. Munkáját ugyanakkor éppen személyes közelsége miatt kritikusan kell használni. Nem elfogulatlan külső megfigyelő volt, hanem barát és szellemi rokon.

A könyv értékét növeli, hogy Ball nem ismerhette Hesse későbbi pályáját. Nem tudhatott a Nobel-díjról, Az üvegyönggyjátékról vagy az amerikai Hesse-kultuszról. Portréja ezért megőrzi az 1927-es pillanat bizonytalanságát.

Életrajzok

Decker, Gunnar: Hesse. The Wanderer and His Shadow.

A jelen könyv egyik legfontosabb modern életrajzi forrása. Decker Hesse személyes történetét folyamatosan összekapcsolja a német és európai történelemmel, ezért különösen jól használható az első világháború, a weimari korszak, a *Pusztai farkas* keletkezése és a későbbi recepció bemutatásához.

Decker nagy figyelmet fordít Hesse 1920-as évekbeli átalakulására, a zürichi élményekre, az életkori válságra és Harry Haller megszületésére. A későbbi amerikai kultusz történetének bemutatásához szintén fontos támpontokat ad.

Freedman, Ralph: Hermann Hesse. Pilgrim of Crisis. A Biography.

Freedman klasszikusnak számító Hesse-életrajza különösen értékes abban, ahogyan az író pályájának különböző válságait egymással összekapcsolja. Hesse fejlődésében nem lineáris felemelkedést lát, hanem újra és újra visszatérő töréseket és újjáépítéseket.

A könyv az angol nyelvű Hesse-recepció történetéhez is fontos, ezért a hatvanas évek amerikai újrafelfedezésének tárgyalásakor különösen hasznos.

Mileck, Joseph: Hermann Hesse. Life and Art.

Mileck életrajzi és műelemző munkája nagy részletességgel foglalkozik Hesse lelki fejlődésével és műveinek életrajzi hátterével. Különösen fontos Josef Bernhard Lang szerepének, a jungi pszichológia hatásának és az első világháború utáni alkotói fordulatnak a rekonstruálásában.

Mileck előnye, hogy nem választja el mereven az életet és a műveket. Ez Hesse esetében különösen

indokolt, ugyanakkor az életrajzi párhuzamokat mindig óvatosan kell kezelni: egy regényalak soha nem azonos közvetlenül valamely valódi személlyel.

Hesse, Jung és a pszichológia

Serrano, Miguel: Jung and Hermann Hesse. A Record of Two Friendships.

A kötet érdekes dokumentuma annak, milyen utóélete lett a Hesse és Jung neve körül kialakuló szellemi kapcsolatnak. Ugyanakkor forrásként óvatosabban használható, mint a levelezés vagy a nagy életrajzok, mert erősen személyes nézőpontból íródott.

A jelen könyvben ezért elsősorban kiegészítő forrásként szolgált. A Hesse és a pszichoanalízis kapcsolatára vonatkozó alapvető tényeket lehetőség szerint más életrajzi és levelezési források alapján is ellenőriztük.

Hesse és Carl Gustav Jung kapcsolatát gyakran leegyszerűsítik. Hesse nem vált a jungi pszichológia követőjévé abban az értelemben, hogy annak rendszerét szépirodalmi műveiben alkalmazta volna. Sokkal fontosabb volt számára a Josef Bernhard Langgal folytatott terápia és az a felismerés, hogy a személyiség nem egységes, változatlan egész.

Megjegyzés a fordításokról és nevekről

A kötetben Hermann Hesse műveinek bevett magyar címeit használtuk ott, ahol ilyen magyar fordítás rendelkezésre áll és általánosan elfogadott. Az eredeti német címet csak akkor tüntettük fel külön, amikor a szöveg értelmezéséhez vagy a kiadástörténethez szükség volt rá.

Az idegen nyelvű szakirodalom gondolatait nem szó szerinti magyar fordításban vettük át. A könyv szövege önálló magyar megfogalmazásban készült, az idegen nyelvű források tényanyagának és értelmezési szempontjainak felhasználásával. Ennek célja nemcsak az olvashatóság, hanem az is, hogy a magyar szöveg saját mondat szerkezettel és fogalomhasználattal rendelkezzen.

A személyneveknél az eredeti névalakot tartottuk meg. Az olyan fogalmaknál, amelyeknek több magyar változatuk is használatos, mindig az adott szövegösszefüggésnek leginkább megfelelő megoldást választottuk.

Záró megjegyzés

Hermann Hesse életének története könnyen elmesélhető volna úgy, mint a folytonos menekülések sorozata. Calwból az iskolába, Maulbronnból vissza a világba, Németországból Svájcba, Gaienhofenből Bernbe, Bernből Montagnolába, egyik házasságból a másik kapcsolatba, a keresztény családi világból Kelet felé, majd a pszichoanalízishez. Ez a kép azonban csak részben igaz.

Hesse élete ugyanennyire a visszatérések története is volt. Újra és újra visszatért gyermekkorához, a vallási kérdésekhez, Goethehez és Mozarthoz, a magány és közösség konfliktusához, Kelet és Nyugat viszonyához, valamint ahhoz a kérdéshez, hogy hányféle ember fér el egyetlen emberi életben. Nem azért tért vissza ezekhez, mert nem tudott válaszolni rájuk, hanem azért, mert számára nem létezett egyszer s mindenkorra érvényes válasz.

A pusztai farkas ennek az életműnek az egyik legélesebb pillanata. Hesse itt nem az idős bölcs hangján beszél, hanem olyan emberként, aki saját életének közepén elveszítette korábbi bizonyosságait. Harry Haller ezért maradhatott élő figura jóval azután is, hogy

az a világ, amelyben megszületett, eltűnt.

A regény száz év elteltével már történelmi dokumentum is, de nem vált pusztán azzá. Az olvasó ma ugyan más zenét hall, más városokban él és más eszközökkel kommunikál, mint Harry Haller, mégis felismerheti azt az embert, aki saját magáról túlságosan szűk történetet alkotott, majd lassan kénytelen rájönni, hogy ennél több lehetőség rejlik benne.

Hesse nem adott receptet arra, hogyan kell ezeket a lehetőségeket megélni. Valószínűleg éppen ezért tudta könyve túlélni mindazokat a korszakokat, amelyek kész válaszokat akartak kiolvasni belőle.

A pusztai farkas végül nem útmutató.

Hanem figyelmeztetés arra, milyen könnyű börtönt építeni abból a képből, amelyet önmagunkról a legigazabbnak hiszünk.

A pusztai farkas

Hermann Hesse és az európai ember válsága

A *Pusztai farkas* százéves évfordulója alkalom arra, hogy ne csupán Hermann Hesse híres regényét, hanem a mögötte álló életválságot és a háború utáni Európa szellemi megrendülését is újraolvassuk.

Ez a könyv azt követi végig, miként született meg Harry Haller alakja Hesse személyes válságából, a pszichoanalízis hatásából és a húszas évek kulturális nyugtalanságából. A történet azt is bemutatja, hogyan lett a regényből később egy új nemzedék kultuszkönyve.

Irodalmi portré, eszmetörténeti háttér és európai korkép egy kötetben.